TARTALOMJEGYZÉK

Fekete Lajos: A Siyāqat-írástípus a török pénzügyigazgatásban 1

Marót Károly: Kik voltak a Múzsák? 85

Sőtér István: Madách Imre 129

Marót Károly: Beszámoló a VIII. Nemzetközi Vallástörténeti Kongresszusról. (Róma, 1955. április 17—23) 181

Mezey László: A „Báthory-biblia" körül. — A mű és szerzője — 191

Szabolcsi Bence: Zenei tanulmányúton Kínában 223

Vargyas Lajos: A duda hatása a magyar népi tánczenére 241

Évfordulók — megemlékezések:

Lakó György: Zsirai Miklós emlékezete 293

Moravcsik Gyula: Gyóni Mátyás emlékezete 299

Vita

Horváth János: »Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílus problémái«című doktori disszertációjának vitája (Bóta László) 305

Az Osztály életéből

Jelentés az Irodalomtörténeti Kongresszusról (Klaniczay Tibor) 321

Szemle

Waldapfel József: A magyar irodalom a felvilágosodás korában (Szauder József) 333

A Thalia történetének legújabb irodalma (Debreczeni Ferenc) 347

Lajtha László: Népzenei monográfiák I—III. (Kiss Lajos) 352

A francia felvilágosodás (Köpeczi Béla) 363

Ungvári Tamás: Henry Fielding (Lutter Tibor) 366

Fehívás Móricz Zsigmond-levelek és dokumentumok gyűjtésére 368

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

38790/56 — Akadémiai Nyomda — Felelős vezető: Puskás Ferenc

VARGYAS LAJOS

A DUDA HATÁSA A MAGYAR NÉPI TÁNCZENÉRE

KÜLÖNLENYOMAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI OSZTÁLYÁNAK
KÖZLEMÉNYEI
VIII. KÖTET 1—4. SZÁMÁBÓL

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI OSZTÁLYÁNAK

KÖZLEMÉNYEI

A szerkesztőbizottság tagjai
BÓKA LÁSZLÓ, LAKÓ GYÖRGY, SZABOLCSI BENCE

A szerkesztésért felel
BÓKA LÁSZLÓ
osztálytitkár

Technikai szerkesztő
VARGA JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST, V., SZÉCHENYI RAKPART 3.
KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, V., ALKOTMÁNY UTCA 21.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya a következő idegen nyelvű folyóiratokat adja ki:

Acta Linguistica,
Acta Orientalia.

A Nyelv- és Irodalomtudományok, valamint a Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának közös folyóirata:

Acta Antiqua.

Az Actákban orosz, német, angol és francia nyelven (az Acta Antiquában latinul is) jelennek meg a nemzetközi tudományosságot érdeklő cikkek a nyelv-, irodalom-, művészet- és zenetudomány, orientalisztika és klasszika-filológia köréből. A közlés nyelvét a szerző és a szerkesztőség együttesen állapítja meg. Kéziratok magyar nyelven, vagy a fenti nyelvek egyikén az illető Acta szerkesztőségének küldendők meg. Az Acta Linguistica szerkesztősége Budapest, V., Szalay u. 10., az Acta Orientalia és az Acta Antiqua szerkesztősége Budapest, V., Alkotmány u. 21.

A Közleményekben megjelent munkák tiszteletdíja nyomtatott ívenként 400 Ft, valamint 100 különlenyomat. Közlésre el nem fogadott kéziratokat a szerkesztőség lehetőleg visszajuttat a szerzőhöz, de a kéziratok megőrzéséért felelősséget nem vállal.

A Közlemények előfizetési ára kötetenként (egy kötet négy füzetből áll) belföldi címre 40 Ft, külföldi címre 60 Ft. Belföldi megrendelések az Akadémiai Kiadó (Budapest, V., Alkotmány u. 21. Magyar Nemzeti Bank egyszámlaszám: 04-878-111-46), külföldi megrendelések a »Kultúra« Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat (Budapest, VI., Sztálin út 21. Magyar Nemzeti Bank egyszámlaszám: 43-790-057-181) útján eszközölhetők.

VARGYAS LAJOS

A DUDA HATÁSA A MAGYAR NÉPI TÁNCZENÉRE
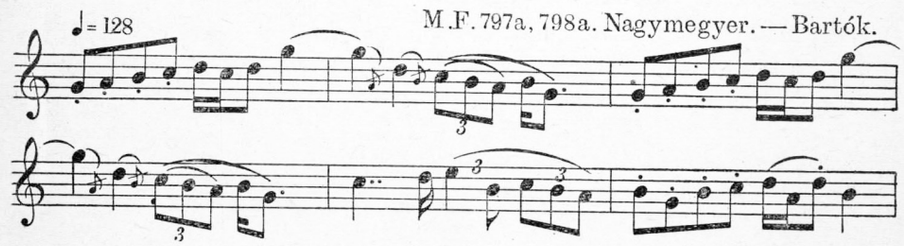
A magyar népi tánczene, eddigi ismereteink szerint csak szöveges népdalokból áll; ha nincs zenész, dalolják a tánc mellé, ha van, különböző hangszeren játsszák őket, s belőlük válnak idővel, a folytonos hangszerjáték variáló hatására, önálló hangszeres darabok. Ezekről azonban legtöbbször ki lehet mutatni az énekelt daltípusokból való származást. Tehát minden hangszeres dallam — akár táncdal, akár más — voltaképpen az énekből ered.
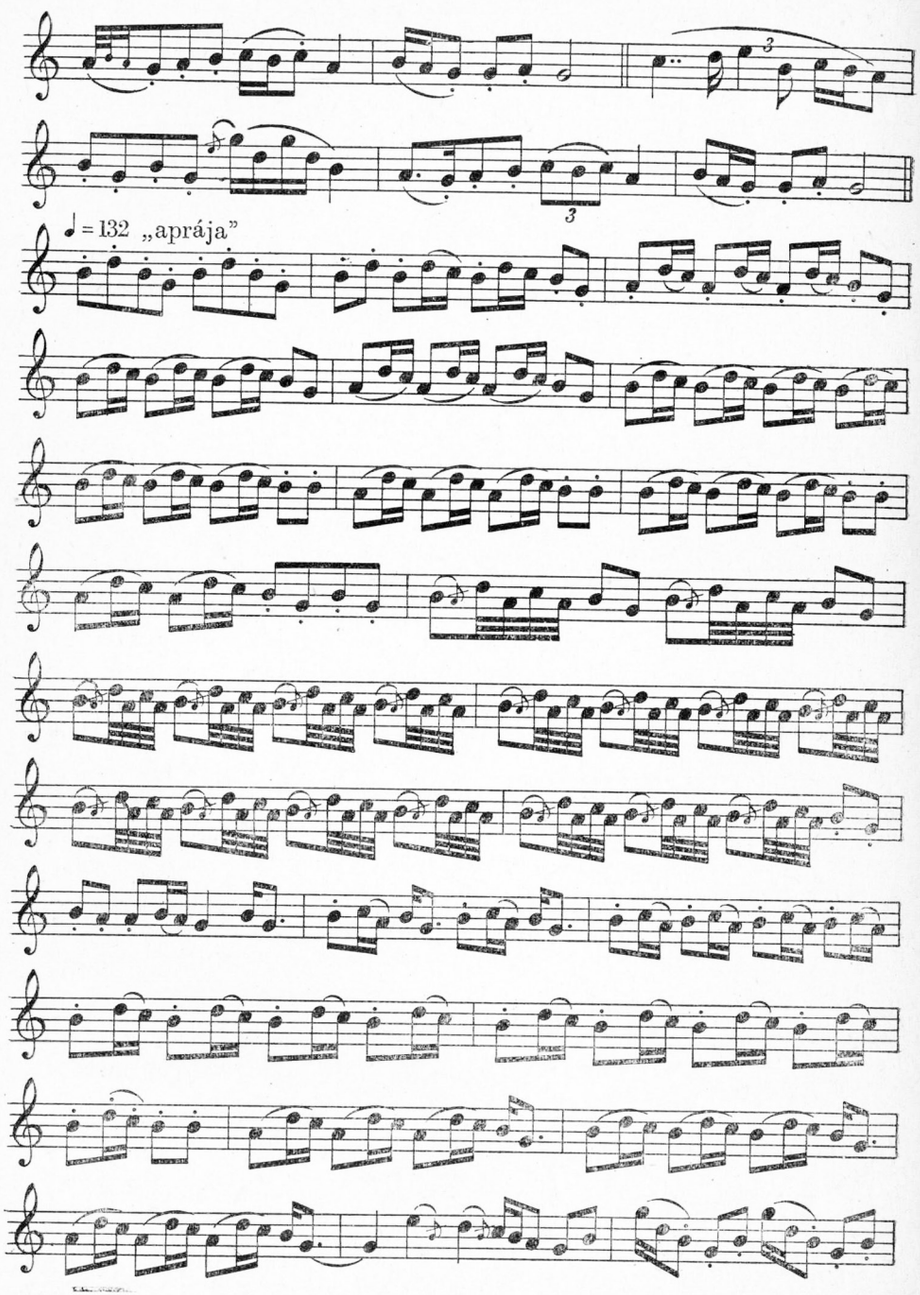
Az alábbiakban megkísérlem annak bizonyítását, hogy az esetek egy kisebb részében az ellenkezőre is van példa: eredetileg hangszeres zenéből is alakultak ki énekelt dallamok, illetve hangszeres táncmuzsikánk bizonyos elemei nem énekelt dallamokból fejlődtek, hanem hangszeren játszott dallamokból, a dudások „apráiból".
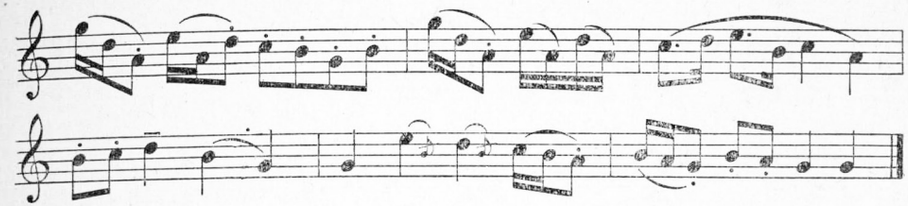
Népi hangszereink közül egyedül a dudának van saját zenéje, melyet a hangszer sajátságai alakítottak ki, és csak rajta játszanak. Minden dudás ismer bizonyos szövegtelen figurációkat, 2—4 ütemnyi motívumok variálgatását, amit többnyire egy-egy szöveges dallam után játszanak utójátékul, néha azonban külön is. Ezt nevezik „aprájának", „aprózás"-nak. Minthogy ezek a figurációk igen egyszerűek, másrészt dudásaink sosem cigányok, hanem kivétel nélkül paraszti, vagy pásztor-muzsikusok, akik zenélésmódjukat egymástól tanulják, tehát az apráját tekinthetjük hagyományos hangszeres zenénk legelemibb formájának.

Lássunk néhány dallam után játszott „apráját".
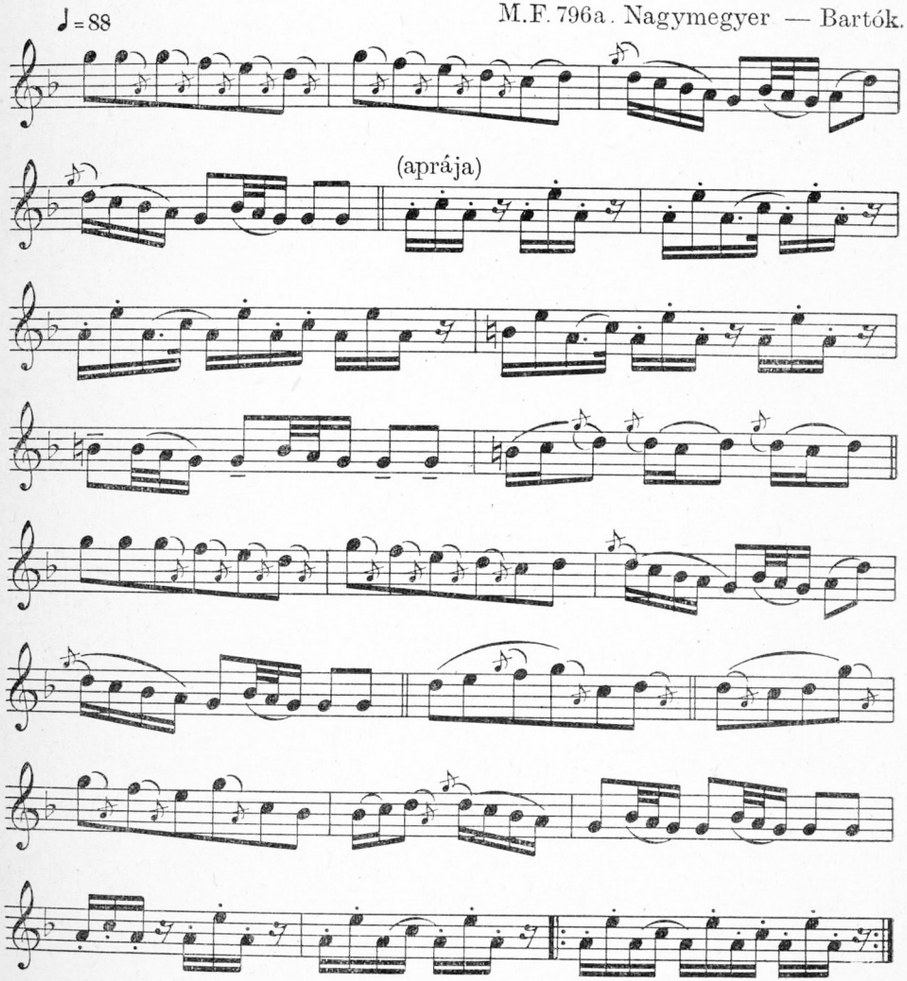
1
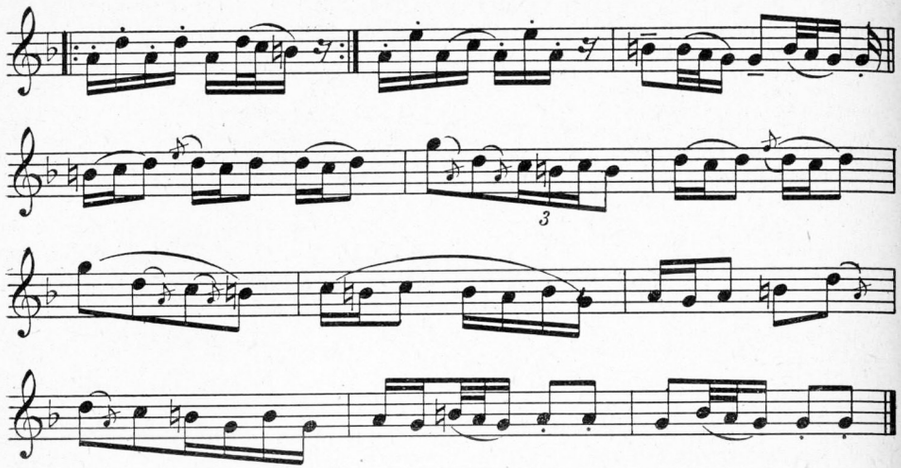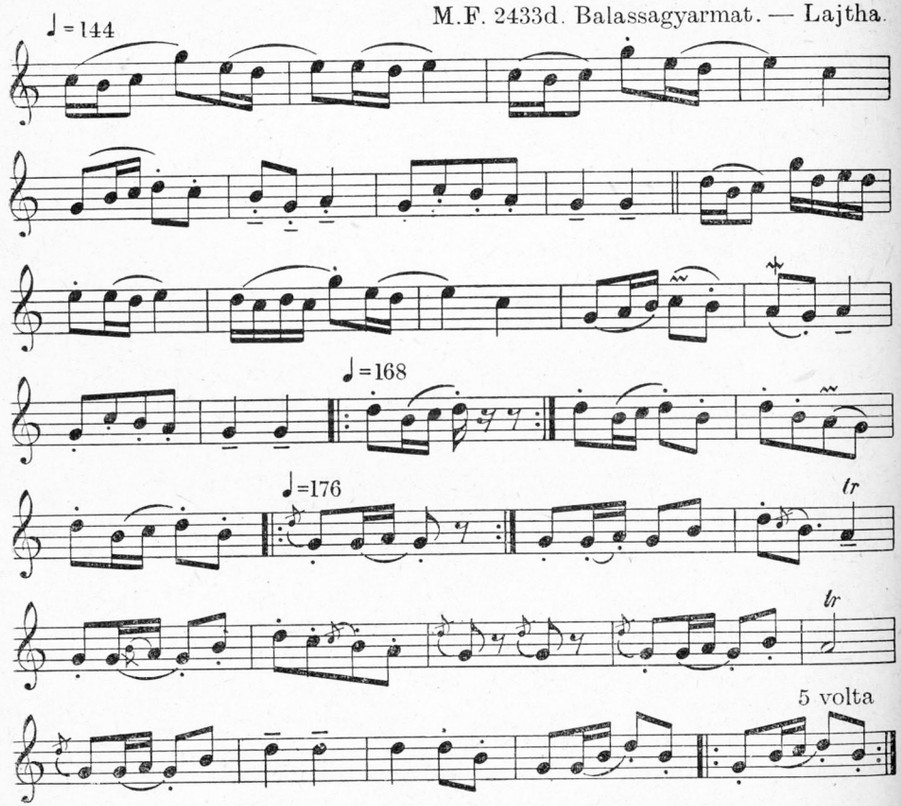

2
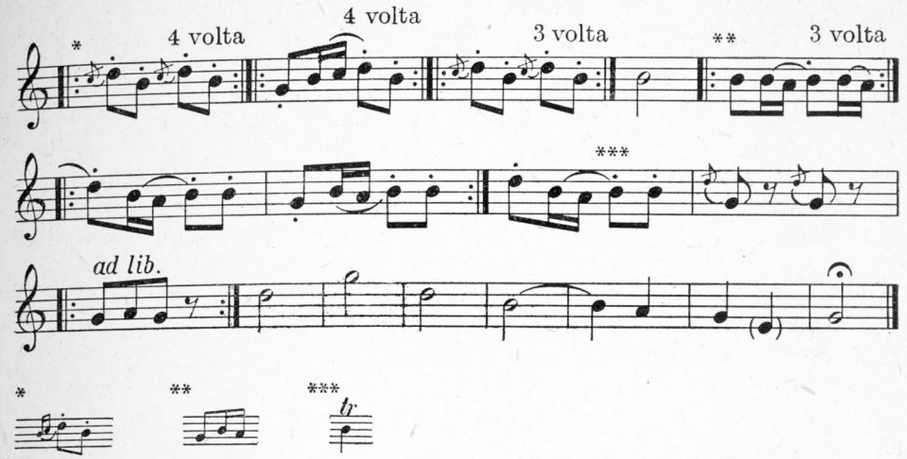

3
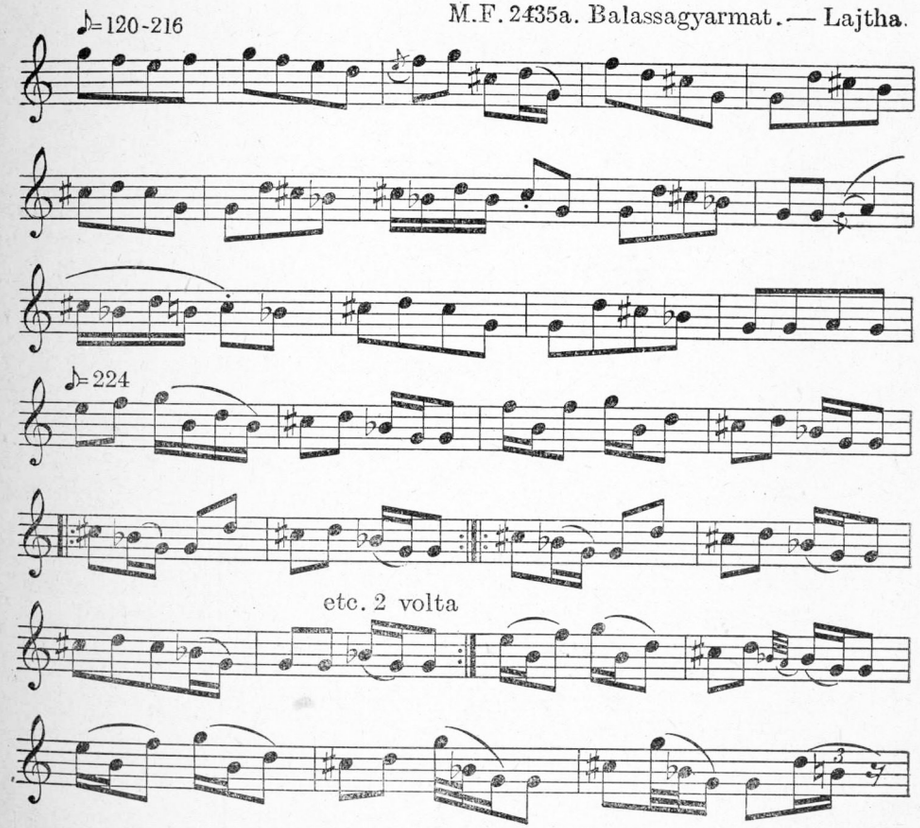
M.F. 2433d. Balassagyarmat. — Lajtha.

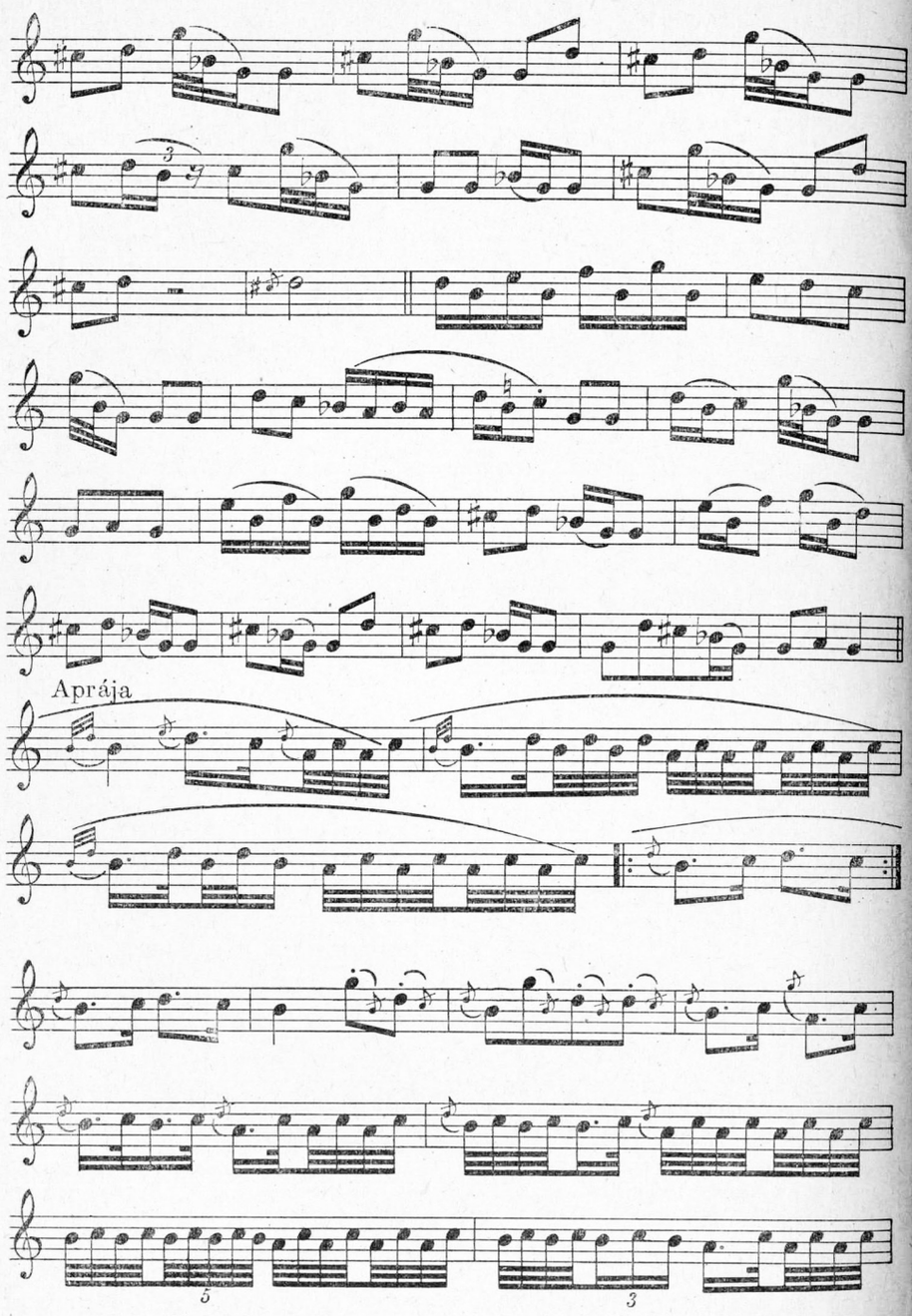

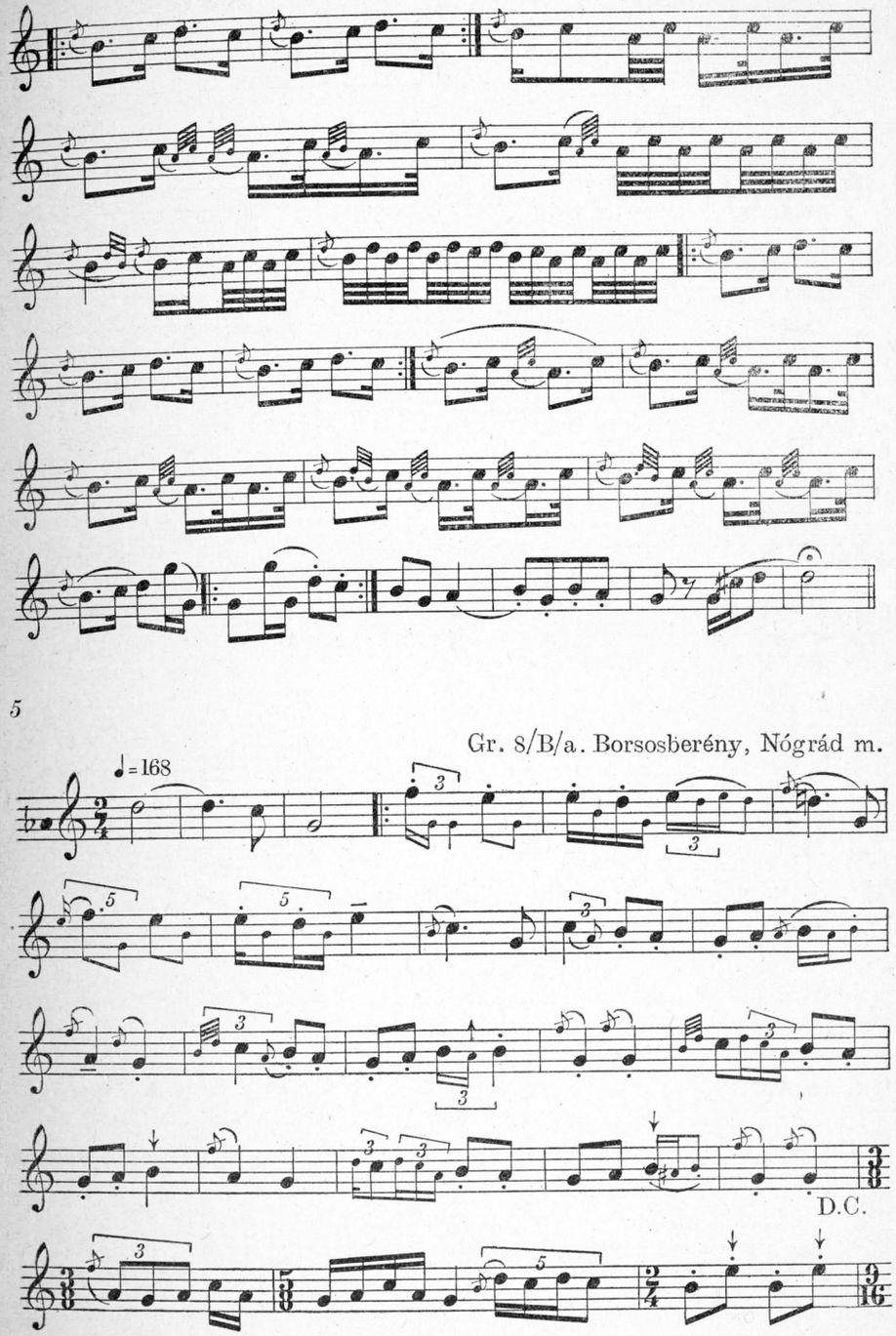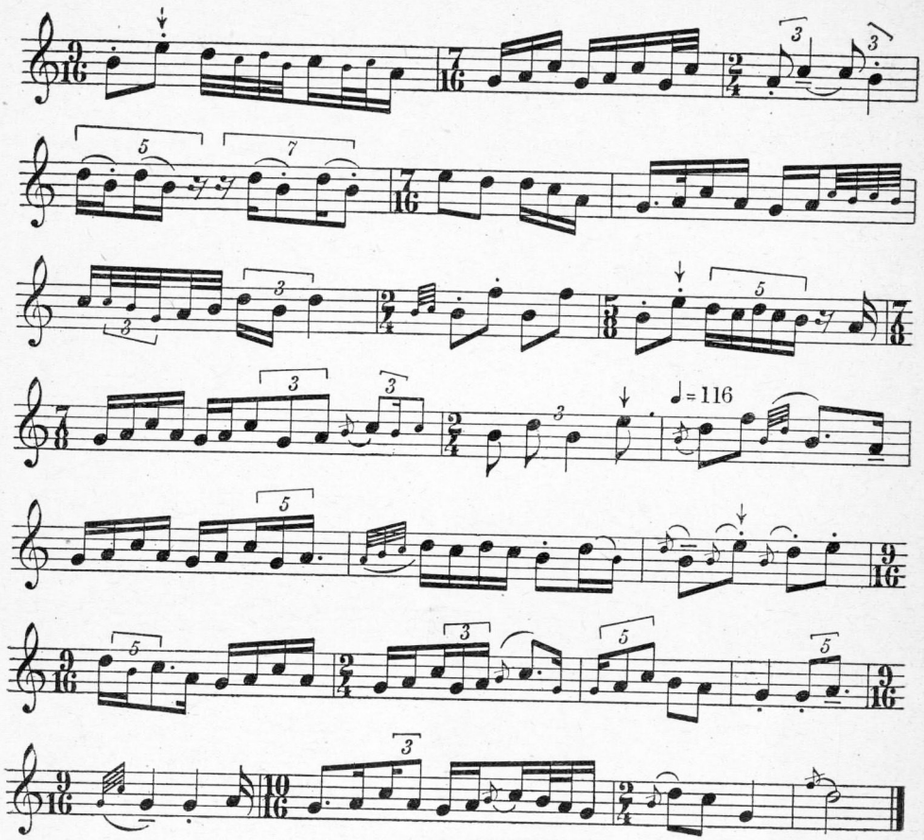

4

M.F. 2435a. Balassagyarmat. — Lajtha.

Aprája

5
Gr. 8/B/a. Borsosberény, Nógrád m.
♩=168
D.C.

Lejegyezte Deutsch J.
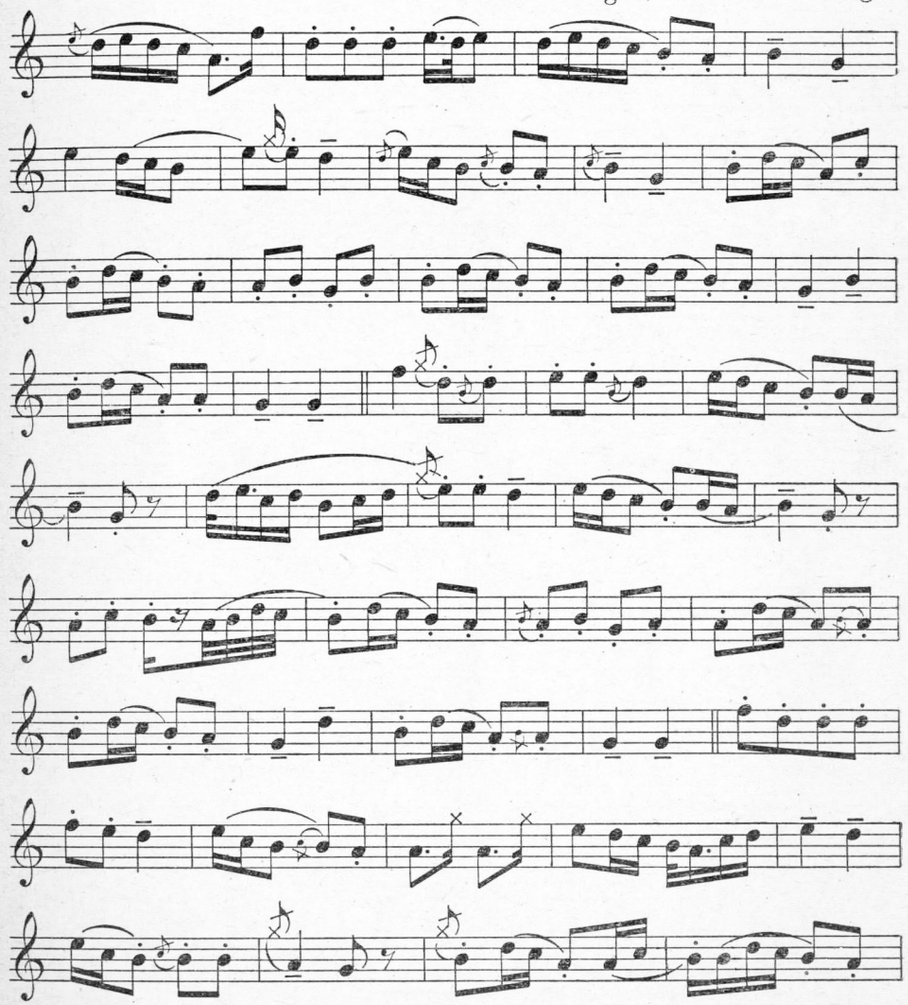
A 2., 3. és 5. példánkban ismert, szöveges moll-dallam hallható, s talán moll-dallam a 4. is. Azonban dudásaink közül csak a leggyakorlottabbak tudtak moll-tercet is játszani (mint a 2. és 4. példában), ugyanis a duda alaphangsora mixolyd, egy oktáv terjedelemben, s csak egy külön módosító-lyuk alkalmazásával lehet elérni attól eltérő hangokat. (Néha hibás fúrás, vagy hangolás következtében hamisak is lehetnek az egyes hangok.) Gyakran még ez a hangsor sem teljes a dudán, a 7. fok többnyire hiányozni szokott, (ritkábban a 6.). Így a duda hangkészlete főleg a dur-pentakord, illetve hexakord hangjaiból áll, kiegészítve a felső oktávval. Minthogy a kísérő sípok is a domináns-tonika ismételgetését adják, ez is kiemeli az 5. fok jelentőségét. Emellett az 5—8 ugrás, mint a kísérő síp hangzatainak megfordítása, valamint a 2. és 3. fok körülírása szembetűnő a figurációkban. Lényegében tehát oktávval bővült dur-hexakord motivika alakul ki.
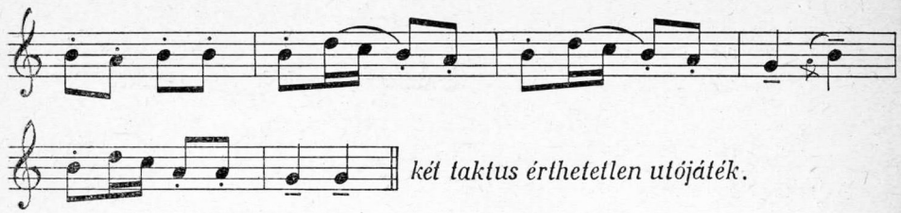
Az apró motívumokból ismételgetéssel-variálgatással építkező aprájastílus sokszor a dallam előadásában is érvényesül: azt is széttördelik részeire, ismételgetik, variált, sőt idegen motívumokat szőnek közbe. (Lásd a 2. példa ismételgetéseit, s főleg a 4. pl-t.)

Néha a hexakord-hangkészletből fejlettebb motívumok, sőt periódusok is kialakulnak.

6

M.F. 2822b. Doborgaz, Moson m. — Manga.
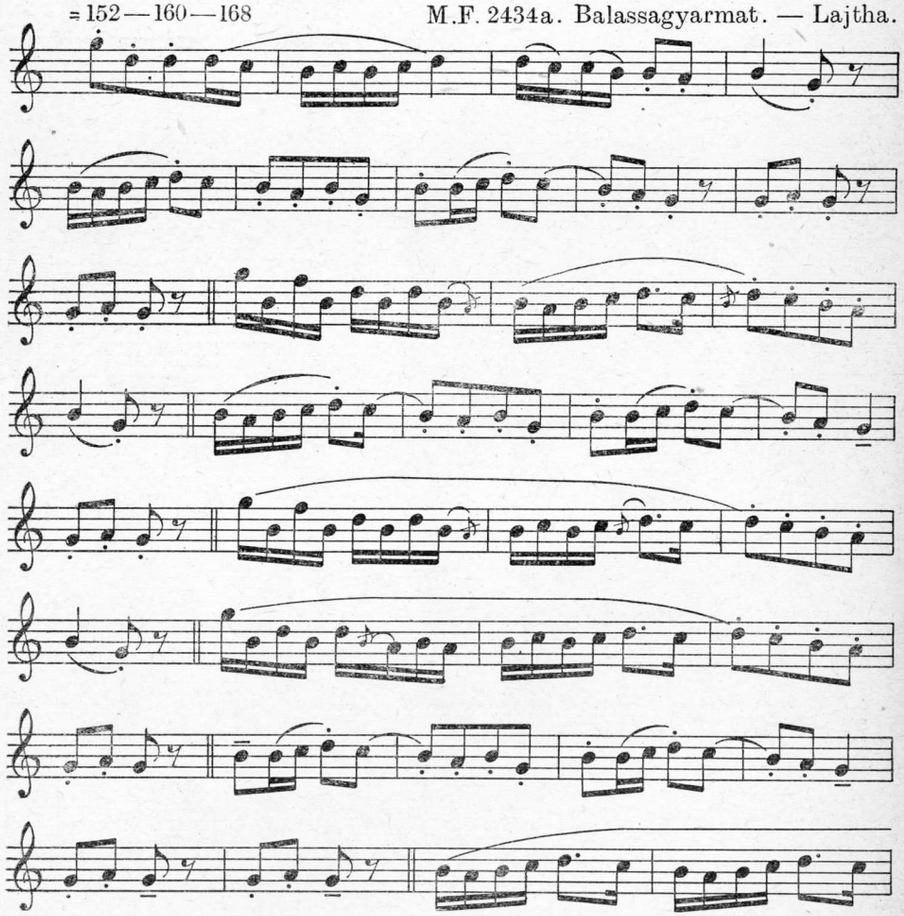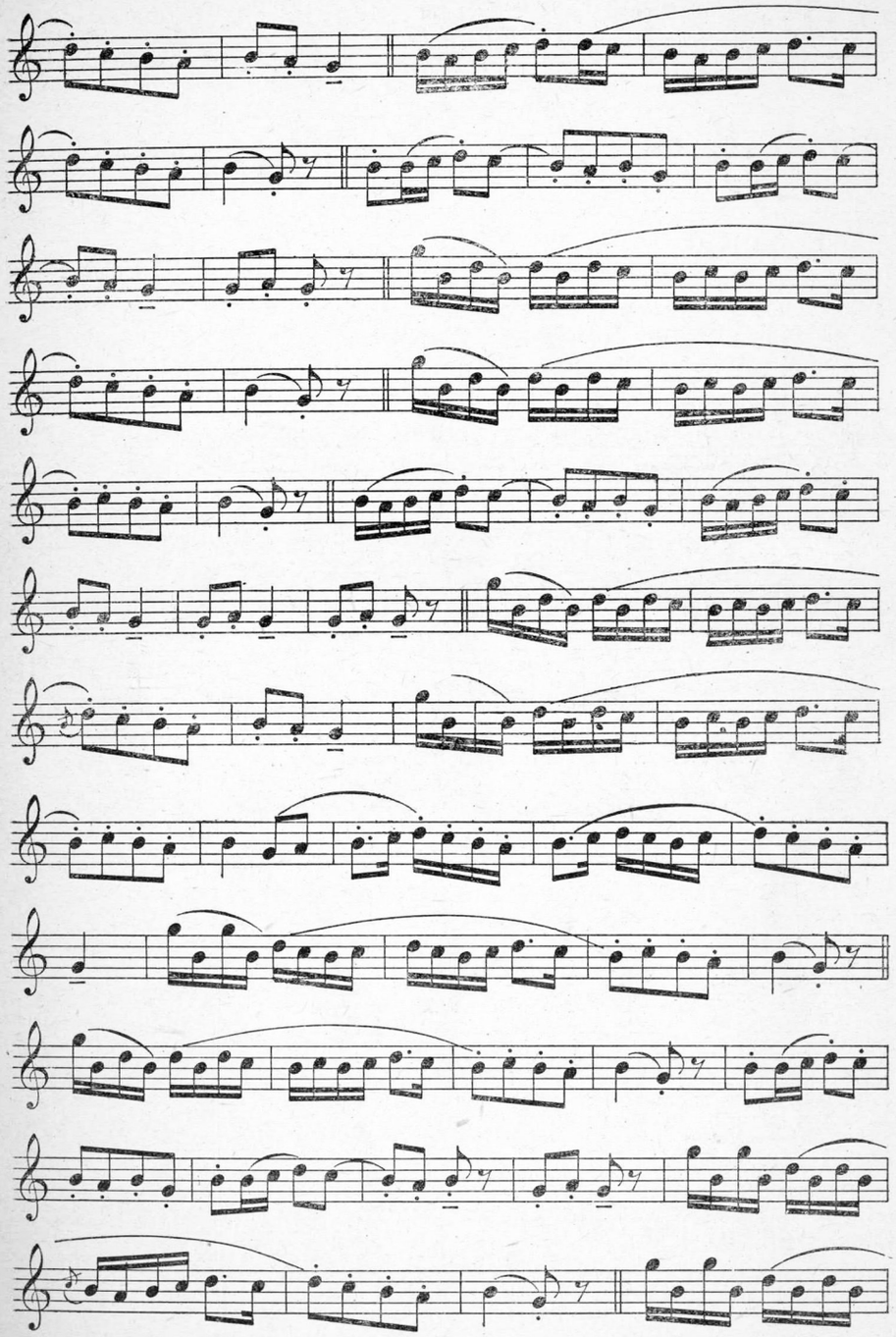

két taktus érthetetlen utójáték.
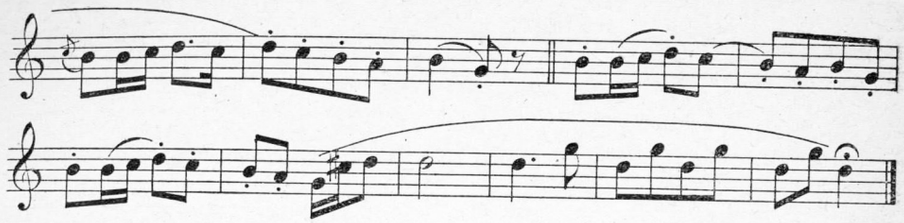
Lejegyezte Dincsér O.

7

♩= 152—160—168 M.F. 2434a. Balassagyarmat. — Lajtha.

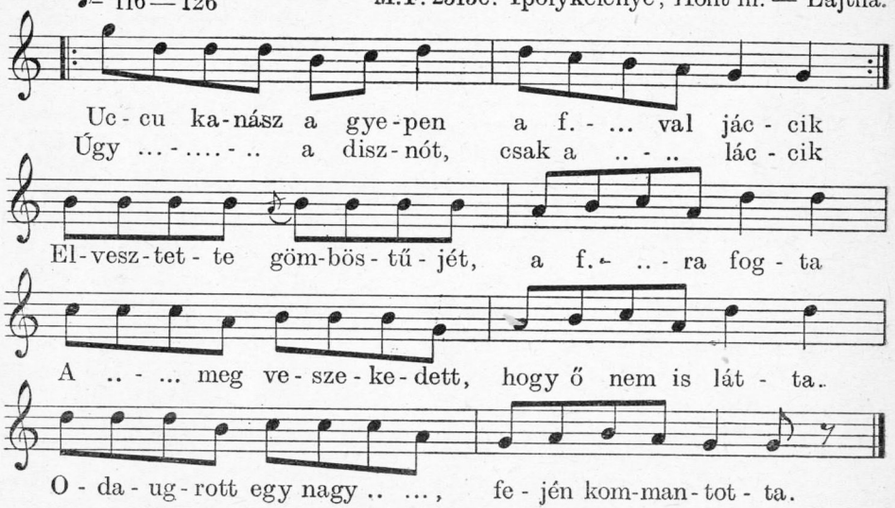

Ezekre már többnyire szöveget is húznak rá. (A 6.-ra azt mondta a dudás: „kanásznóta", a 7.-re pedig, hogy ez az „Uccu kanász a gyepen".) Ez azonban csak azt jelenti, hogy az ilyen dallamokra a kanásznóta vaskos szövegeiből mondanak rá egy-egy részt tánc közben. Különben maguk a periódusok sehol sem adnak igazi, zárt formájú dallamot, sőt nem adnak akkor sem, amikor külön éneklik az ilyesmit. A 7. példában említett szöveget más helyen feljegyezték, nagyjából hasonló dallamra.

8
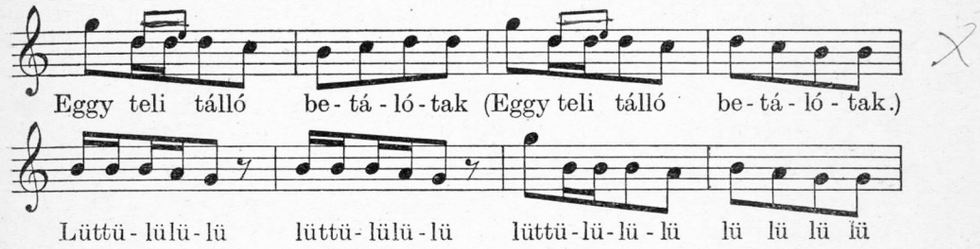
♪= 116—126 M.F. 2313c. Ipolykelenye, Hont m. — Lajtha.

De ez is csak az első motívum kétszeri megismétlésében alkot valamiféle népdalszerű dallamot — akárcsak a dudán — azután már látszik, hogy csak alkalmi szövegek kapcsolódnak valamiféle vázlatos dallamhoz. Nem kötött dallamok ezek, csak többé-kevésbé hasonlóan alakított dallamok, az „alakítás" azonban nagyon is szabad és alkalomszerű. Egész világossá válik

az ilyen dallamok eredete a 9. példában. Egy 84 éves énekestől kérdeztem, mit szoktak játszani az egykori dudások. „Mindig azt dudálták:"

9 Zámoly, Fehér m. — Vargyas.

„Ez volt a dudanóta, mindig csak ezt ...ták", tette hozzá. Szövege nyilvánvalóan hangutánzó rögtönzés (később azt is hozzá diktálta, hogy „Mikor mondtam, még eggyel hoztak". A szöveg elosztása általában nem volt egyöntetű.). A 14. példában pedig a gyűjtő megjegyzése árulja el, hogy valóban dallam-részletekre rákiabált táncszók adják az ilyen „szövegeket". Kodály is említi[1]; hogy az aprájákra különböző táncszókat „fognak rá". Nyilvánvaló tehát, hogy a 6—7. példában nem egy énekelt dal duda-előadását halljuk, hanem egy kialakultabb aprája-motívumot, amely éppen kialakultabb jellege folytán megbír és többnyire kap is valami szöveget. Ezek a szövegek azonban szinte kivétel nélkül táncszó-szerű rögtönzések, vaskos kurjantások, amit tánc, mulatozás közben rákiabálnak a tánczene „kivonatára", a figurációkból kivehető motívumoknak, mondhatnánk, „elvont" formájára. Kétségtelen például, hogy 10. példánk szöveges ének-formája is csak ilyen „kivonat", a szokásos figurációk egyfajta, utólagos „vázlata", mert a dudán játszott változatban éppen ez a motívum sose fordult elő, hanem csak ugyanazoknak a hangkapcsolatoknak másféle sorrendje.
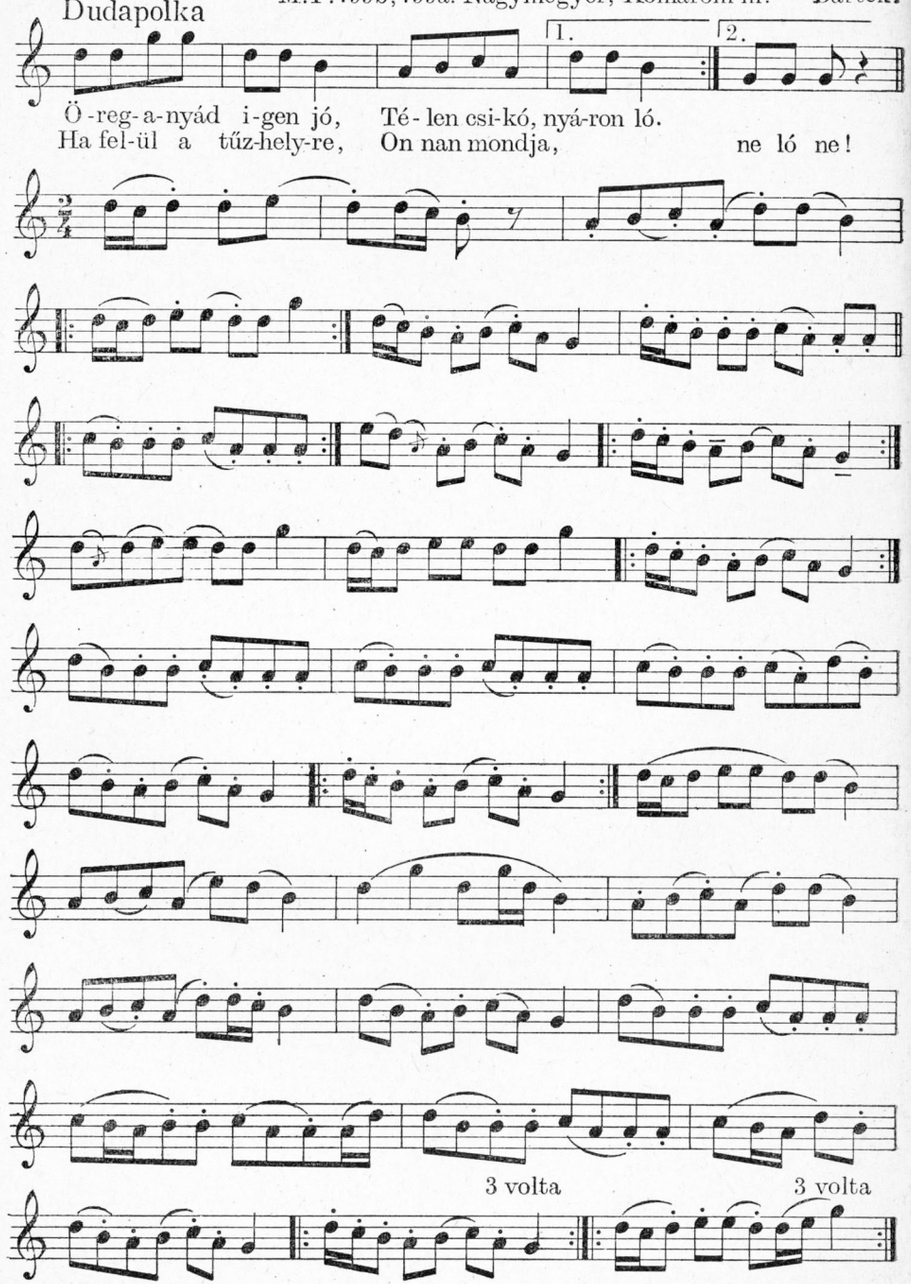
1—9. példáink tehát az aprája-zenének egyszerű és fejlettebb példáit képviselik.
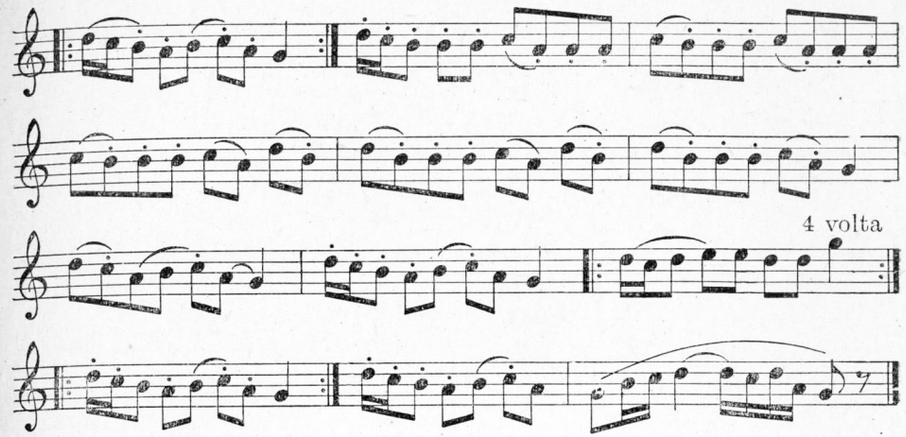
Tánchoz dudásaink is, a többi hangszer specialistáihoz hasonlóan, valami ismert táncnótát játszanak, egy-egy ilyen táncdal tapad hozzá rendszerint az egyes táncokhoz, mint saját, külön dallamuk. Néhány esetben viszont puszta „apráját" játszanak tánchoz (10—15. pl.), sőt arra is van példánk, hogy egy-egy különleges tánc saját, külön kísérete is aprája-zene (10., 14., 15.).

[1] A magyar népzene. 1952. 65. lap.

10
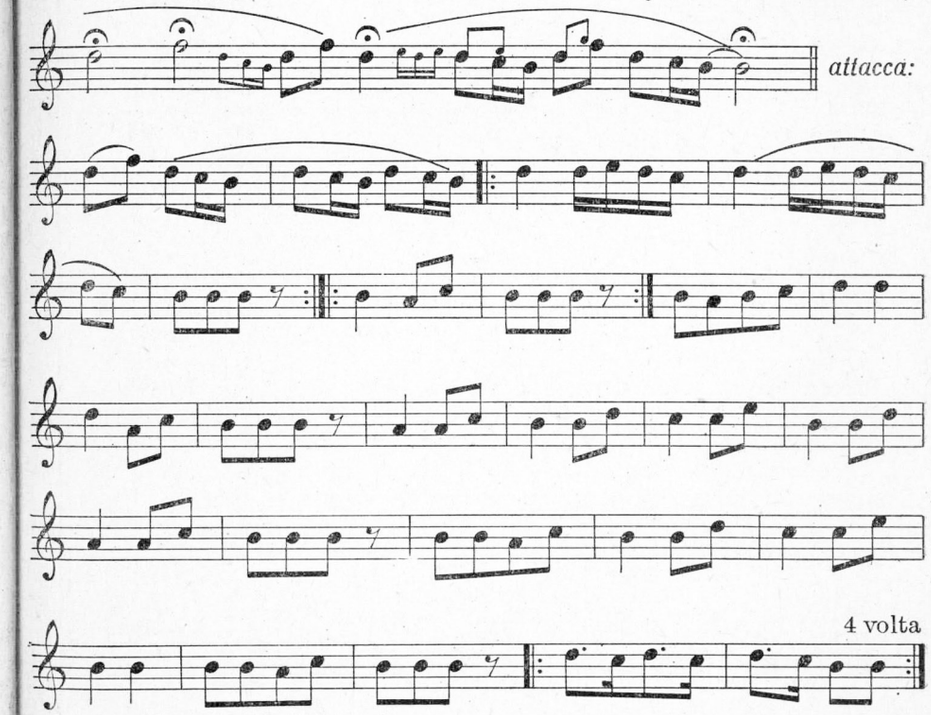
Dudapolka — M.F. 799b, 799a. Nagymegyer, Komárom m. — Bartók.
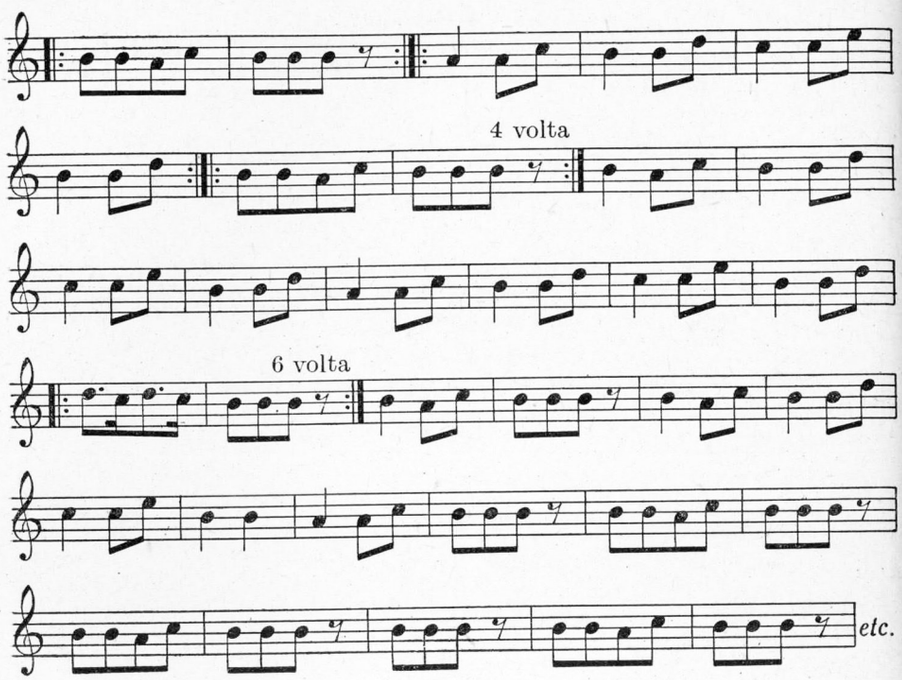

11

Sebes csárdás — M.F. 1287a. Lukanénye, Hont m. — Kodály.
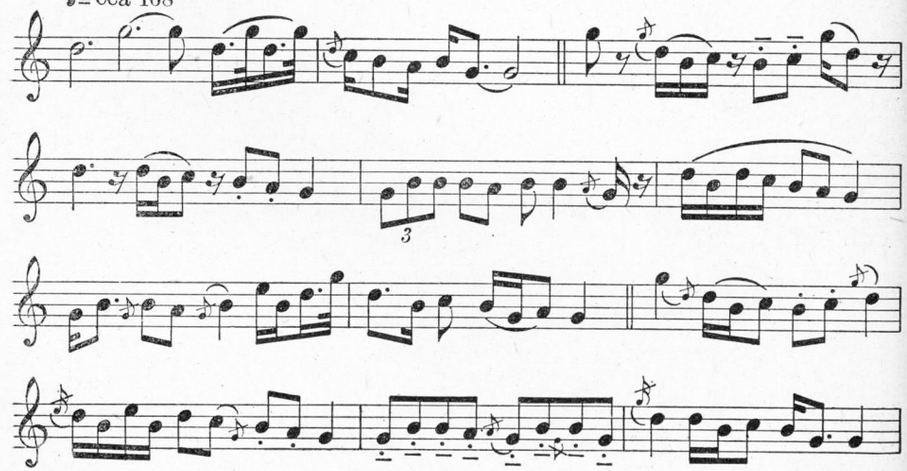

12
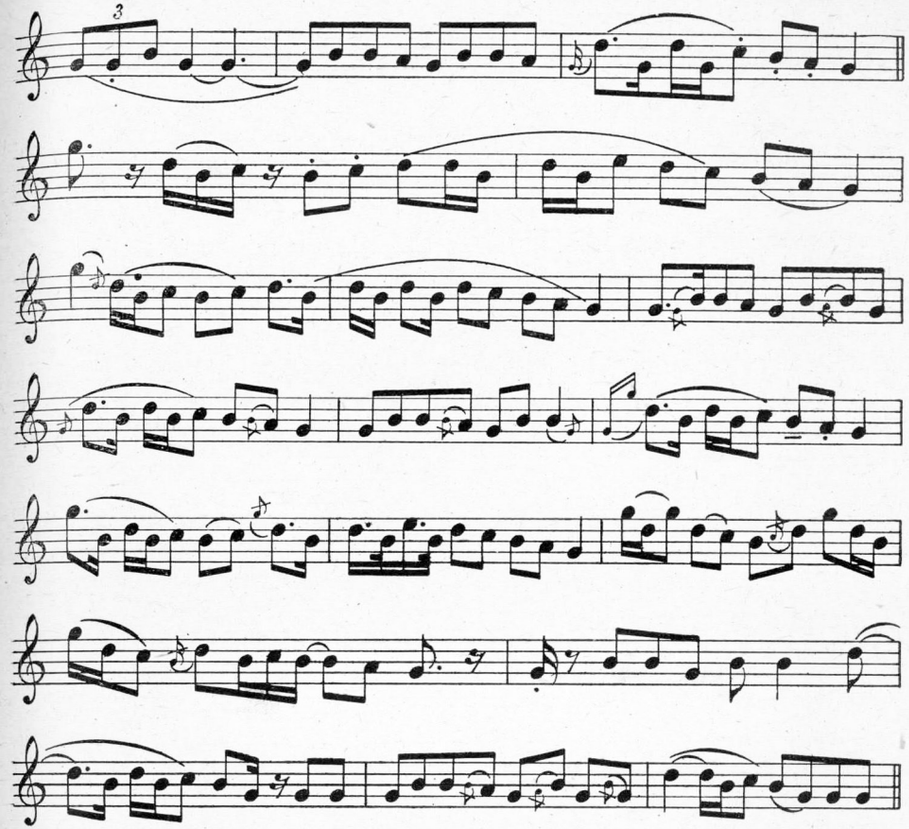
Duda-táncdal

Poco rubato

♩= cca 168

M.F. 2774b. Érsekvadkert Nógrád m. — Lajtha.
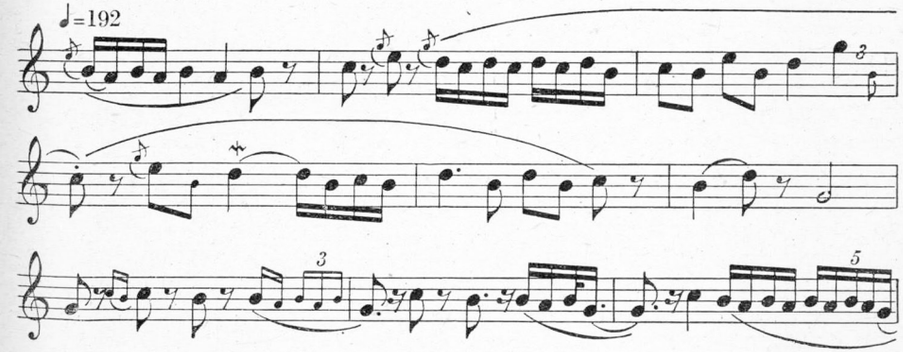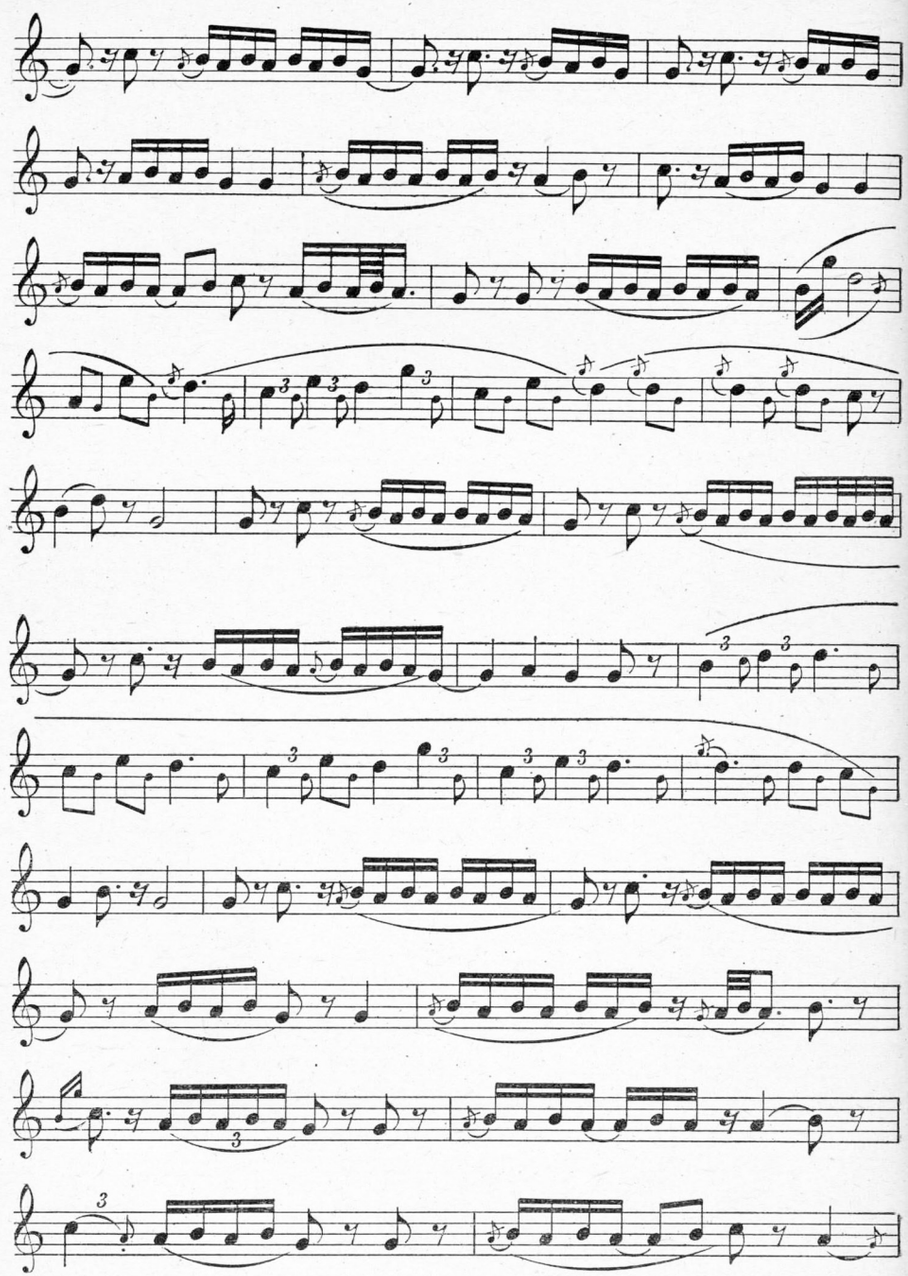

13
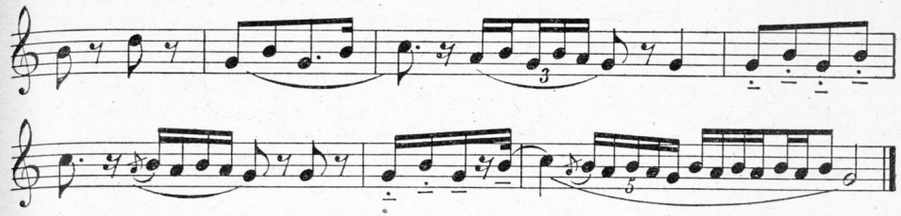
Duda-táncdal

♩=192

M.F. 2774a. Érsekvadkert, Nógrád m. — Lajtha.
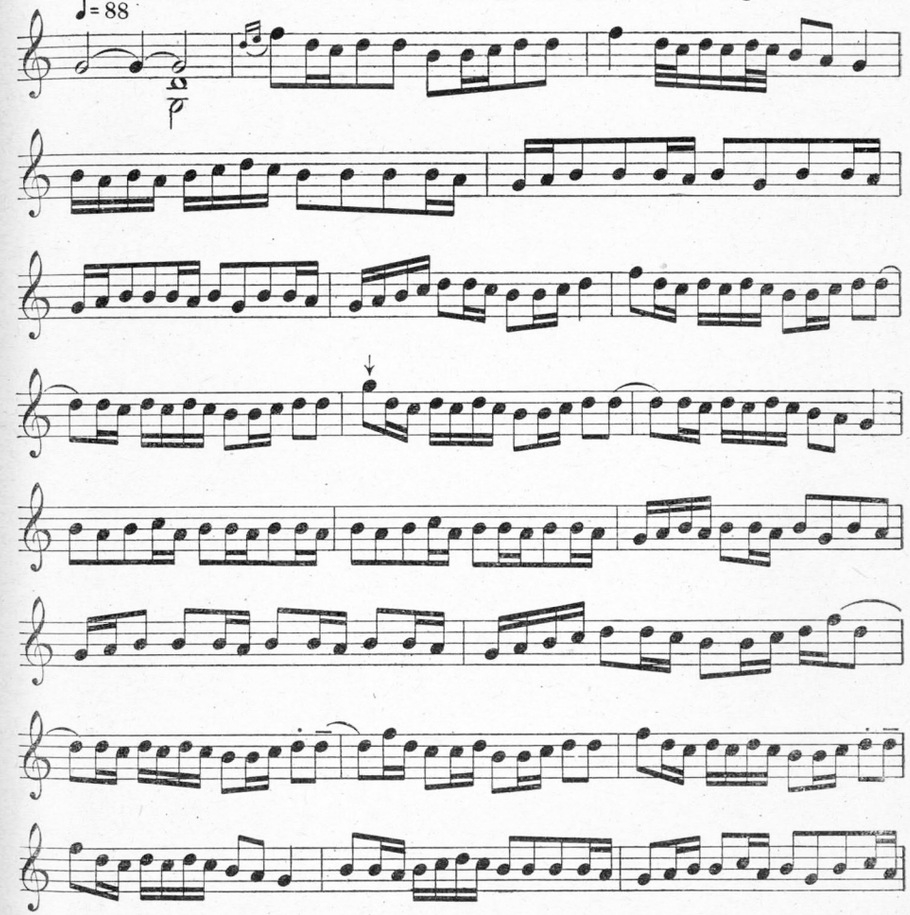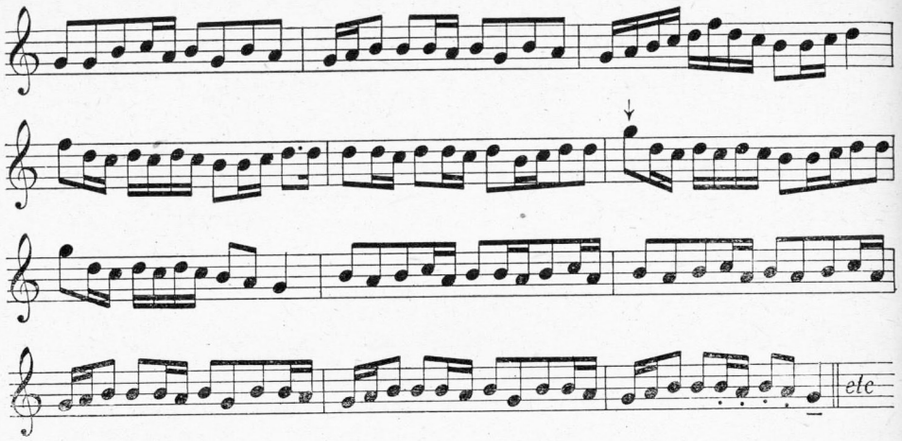

14

Dudaverbunk M.F. 3309. Naszvad, Komárom m — Manga (Vargyas)
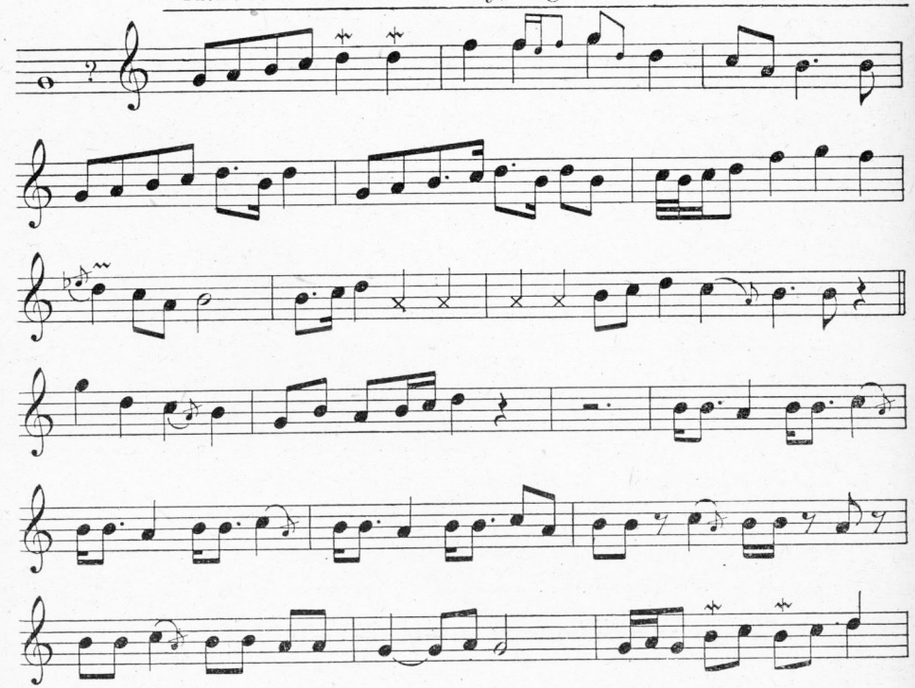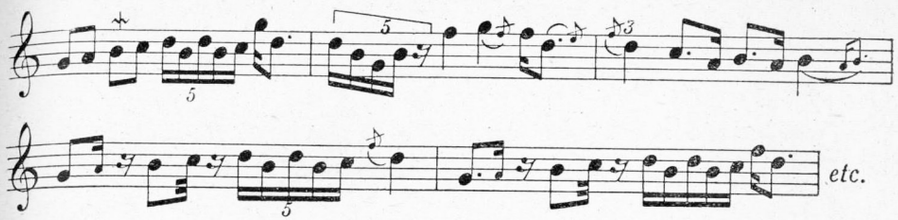

A gyűjtő megjegyzése : táncmulatságon legények táncolják, kezük csípőn, a dallam ütemére verik össze csizmájukat, cifrázzák, a jobb lábukat emelgették, közbe-közbe énekelték : „Juhászlegény vagyok én, Cifra bundát veszek én."

15

Keresztestánc

M.F. 3945a. Karancsberény, Nógrád m. — Dinesér (Vargyas).

Az olyanféle megjelölés, mint „duda-táncdal", elárulja, hogy semmiféle szöveggel sem hozták kapcsolatba, mert különben annak kezdősorát mondták volna be a gyűjtőnek. Tehát csak szövegtelen „aprája-zene" ez is, melyet rendszeresen játszottak tánc alá.

Az ilyesfajta tánczene ma már régies ritkaságszámba megy a fejlett, hegedű-darabok, vagy szöveges népdalok sokasága közepette. Régen azonban nem lehetett ilyen kivételes, amikor még nagyobb szerepe volt a dudának a nép, sőt a műveltek életében is. KODÁLY idézi Geleji Katonát 1636-ból, aki szerint „a magyaroknak első muzsikájok" a duda.[2] A huszárságnak hadi muzsikája volt a XVI. század derekáig, akkor szorítja ki a török síp.[3] Főúri zenekaraink egyik állandó hangszere a XVI—XVII. században, még az erdélyi fejedelmek udvarában is.[4] Sőt régen templomi használatáról is tudunk, karácsonyi pásztor-miséken.[5] Verbuválás még a múlt század elején általánosan dudaszóra mehetett végbe, mint az egykorú Bikessy-rajz verbuváló jelenetén is.[6] Nem csodálhatjuk, hogy a népéletben nem is olyan rég még a legfontosabb zeneszerszám, mely minden fontos mulatság egyedüli kiszolgálója. A dunántúli pásztortáncok régi leírásai is mindig dudaszót emlegetnek (a hosszú furulya mellett), az újabb gyűjtésből is ugyanez a kép tárul elénk,[7] s egy-két emberöltővel ezelőtt a falvakban is ez volt a helyzet, még a hagyományait leggyorsabban levetkező Duna—Tisza közén is. A század elején is a duda uralkodott a Szeged—Kiskunhalas közti tanyavilágban: 1939-ben még élő öreg dudás volt egyetlen kiszolgálója kukoricafosztástól lakodalomig és bálig mindenféle mulatságnak. Többnyire csak egyedül fújta,

[2] A magyar népzene 139. jegyzet.
[3] TAKÁTS SÁNDOR : A régi Magyarország jókedve, 182. lap.
[4] SZABOLCSI BENCE : A 17. század magyar főúri zenéje. Bp. 1928.
[5] Pl. Zrunek gyöngyösi pásztormiséi is duda-használatra utalnak. (Felfedezőjének, Pásztor Lajosnak másolatából.) Lásd Rajeczky B.: A gyöngyösi pásztormisék. Zenetudom. Tanulmányok 4. Bp. 1955. KODÁLY is a dudálás nyomait fedezte fel a Nyitra megyei, szalakuszi éjféli mise zenei anyagában. Lásd : Régi karácsonyi énekek. Ethn. 1916, 141—142.
[6] Lásd pl. KODÁLY : Magyar népzene IX. tábláján.
[7] Somogyi táncok. Szerk. MORVAY P. és PESOVÁR E. Bp. 1954. 59—60. és 251—252. lap.
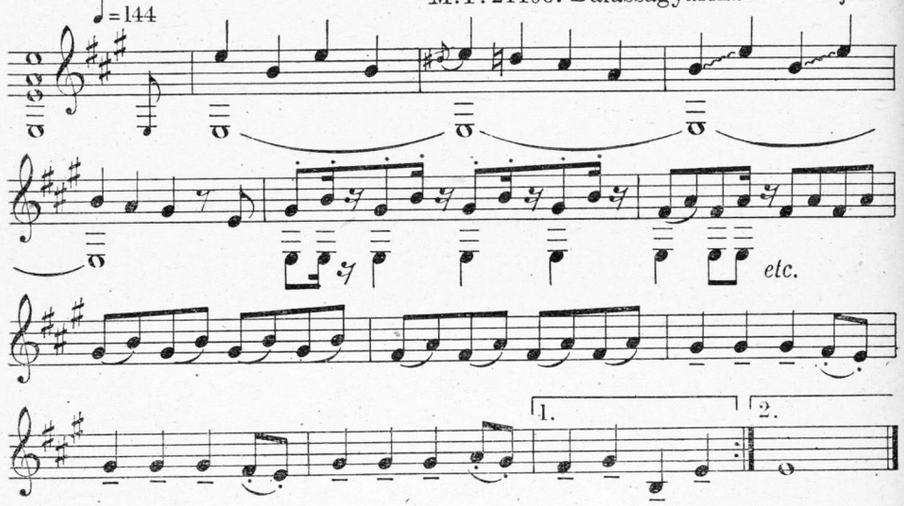
ritkán állt össze hegedűssel, vagy klarinétossal, kettesbe.[8] Cigány hegedű, még inkább banda sokfelé még a legújabb időkben is ritkaság. Elmondhatjuk, hogy a magyar népnek egyes vidékeken szinte napjainkig „első muzsikájok" volt a duda.

Nem csoda, hogy sajátos játékmódját, hangszínét utánozták is. Vannak fonográf-felvételek, ahol cigányzenész utánozza hegedűn a dudát.

16
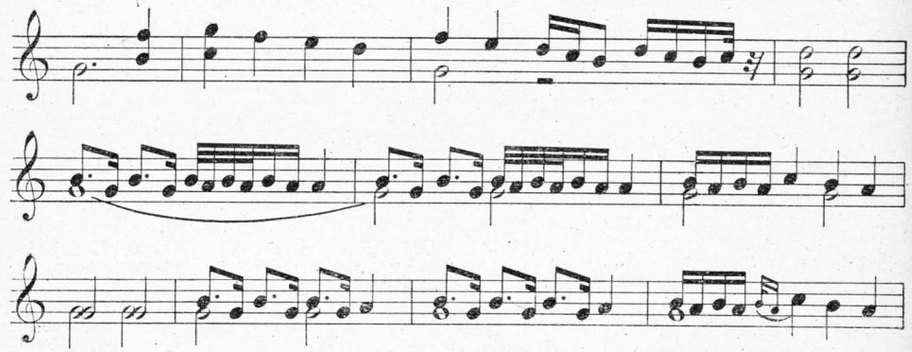
Dudanóta

M.F. 2440c. Balassagyarmat. — Lajtha.
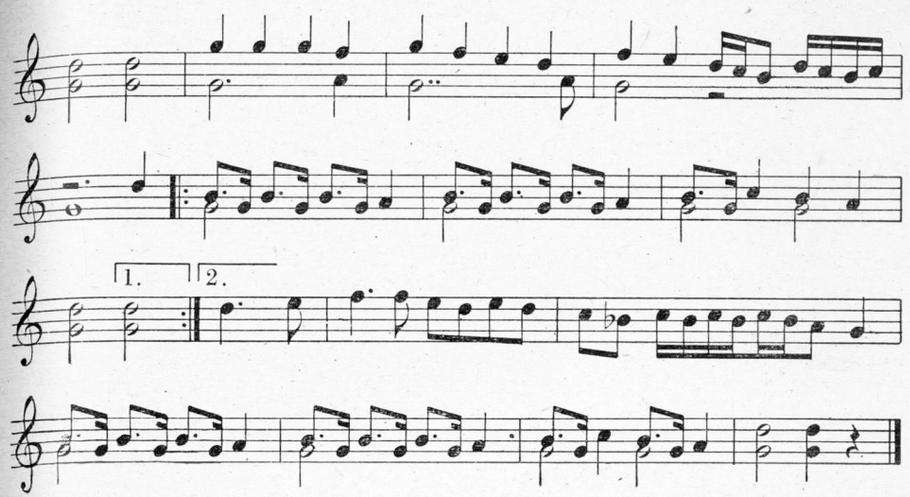

17

M.F. 3930a. Bocsárlapujtő, Nógrád m. — Manga (Vargyas).

[8] VARGYAS: Régi népdalok Kiskunhalasról. Bp. 1954. 11. lap.
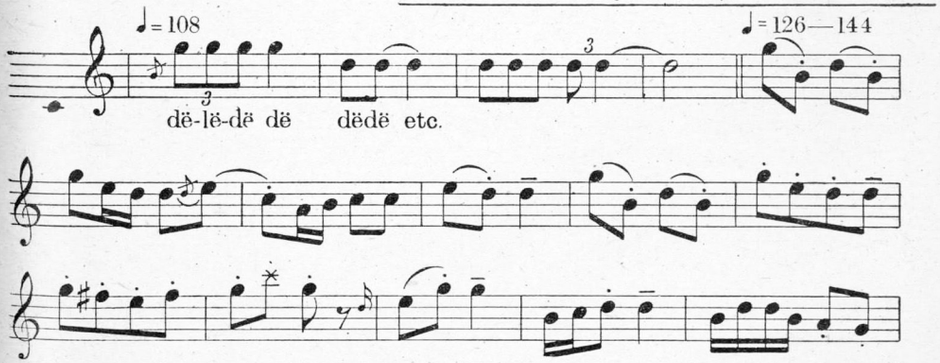

„A dudát loptam", mondta a prímás. Lejegyezte Vargyas. Abszolút hangmagasság nem volt megállapítható. Az esetleges áthangolás nem volt jelezve.
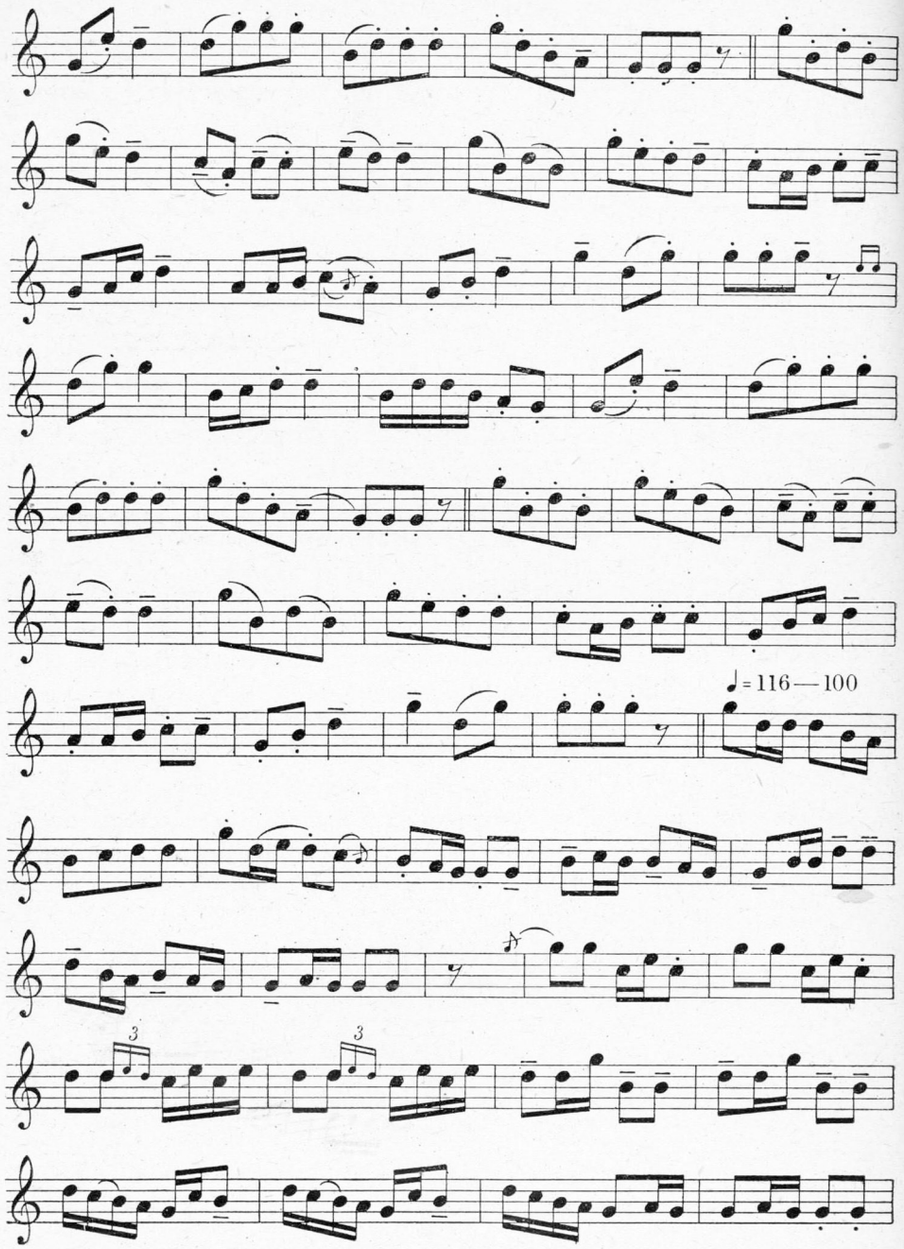
Ahol a cigány fokozatosan kiszorította a dudást, egy ideig vetélkedtek egymással, sokszor hallhatták egymást, illetve sokszor kellett a dudához szokott népnek a dudán hallott zenét hegedűn reprodukálni. Erről tanúskodik ez a két utánzás is és néhány duda jellegű táncdarab, hegedűn, amelyet alább fogunk látni. (Továbbá egy újabb, magnetofonra vett dudautánzás hegedűn a Szigetközből, a Népművészeti Intézet birtokában.)
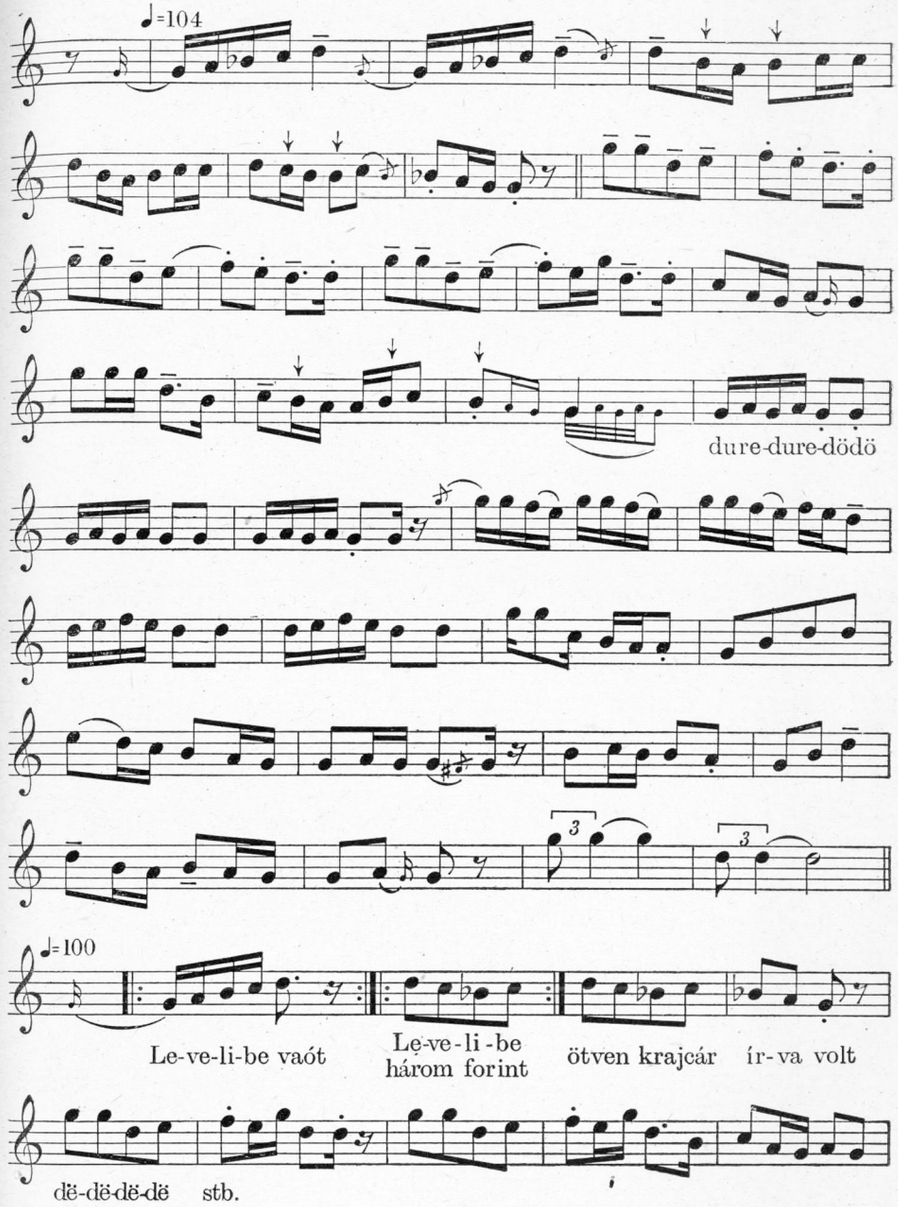
Még feltűnőbb, hogy emberi hanggal, énekkel is utánozták kedvelt hangszerüket. Az alábbi példák fonográfra vett duda utánzások olyan vidékről, ahol már dudást nem lehetett találni a gyűjtés idején, csak a dudazene élt még az öregek emlékezetében.
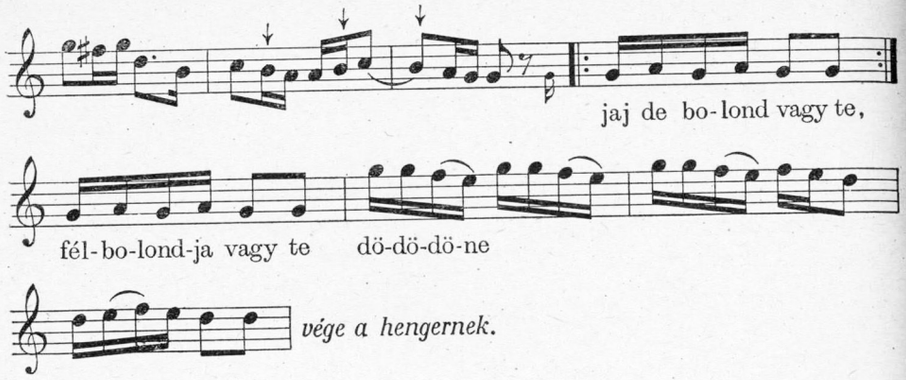
18

M.F. 2832b. Szany, Sopron m. — Veress.

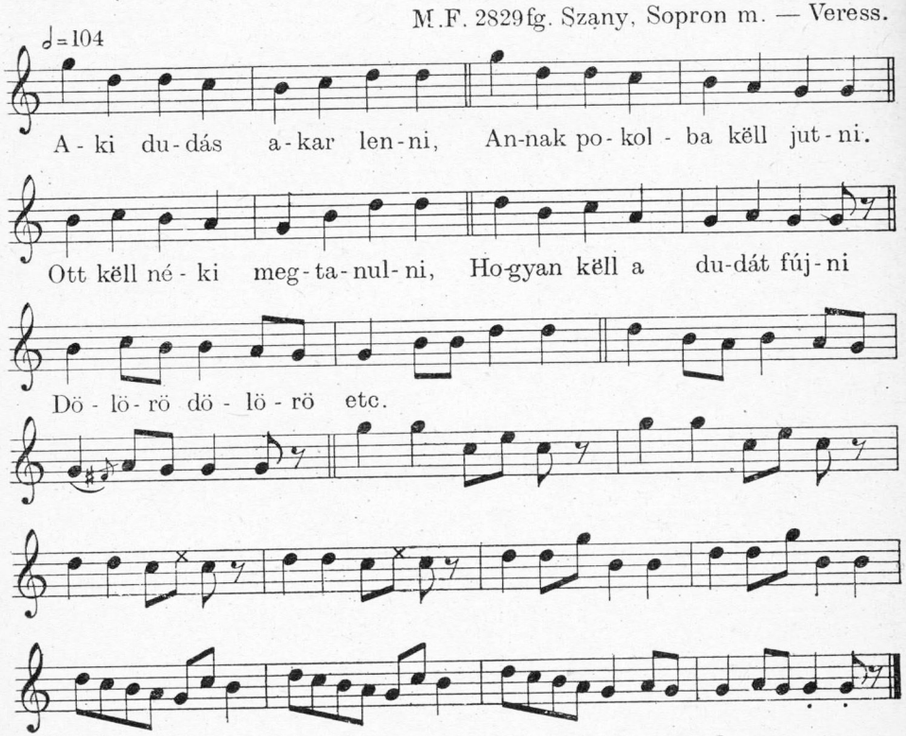

♩=116—100

♩=104
dure-dure-dödö
♩=100
Le-ve-li-be vaót
Le-ve-li-be
három forint
ötven krajcár
ír-va volt
dë-dë-dë-dë stb.
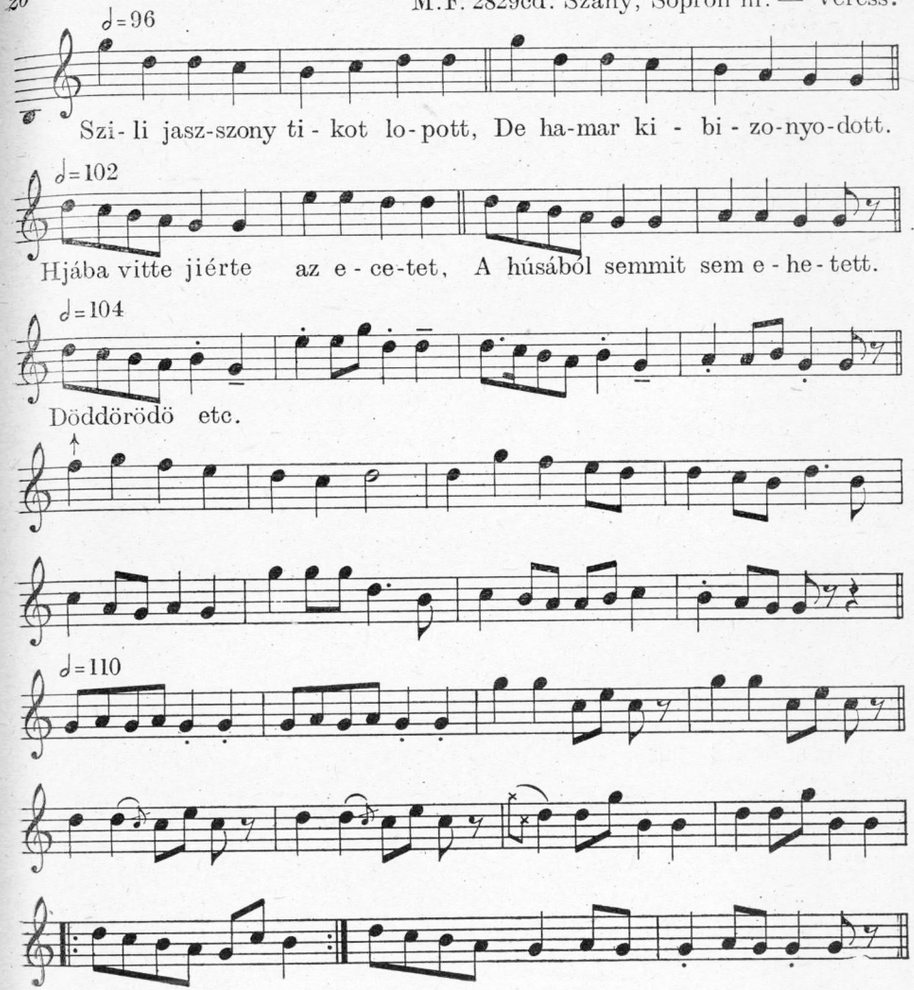

19

M.F. 2829fg. Szany, Sopron m. — Veress.

20

M.F. 2829cd. Szany, Sopron m. — Veress.

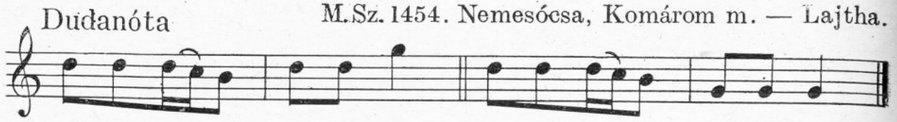
Ezek az utánzások elárulják, hogy miben látták a dudazene lényegét: az elaprózott, variált előadásban és olyan motívikában, mely a feljebb említett „kivonatok"-ra emlékeztet. Vagyis a hexakord-motívikának leginkább *d' s s f m f s* és *s l s d'*-szerű kapcsolataiban. Egyúttal mutatják a dudazene utólagos hatásának irányát is: mind az énekelt dalokban, mind a hangszeres darabokban kereshetjük leszármazóit.

„Dudanótának" mondott, önálló „népdal"-ként feljegyzett, kezdetlegesebb dalainkban, sőt kanásznótának mondott dur-dalokban is találunk sok olyant, ami közeli rokona az aprája énekelt változatainak. Ezek is nagyon

esetleges körvonalú dallamok, alig nevezhetők zárt dalnak, szövegük sem egyéb trágár rögtönzésnél.

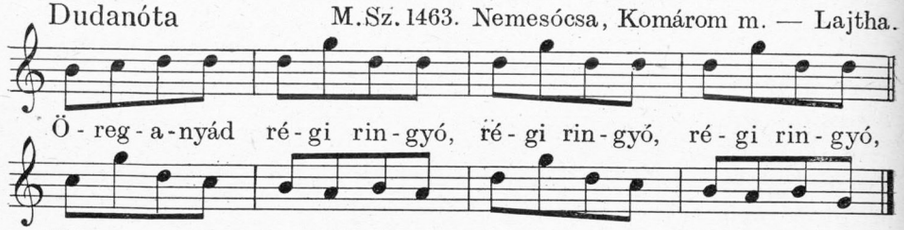
21

Dudanóta M.Sz. 1454. Nemesócsa, Komárom m. — Lajtha.
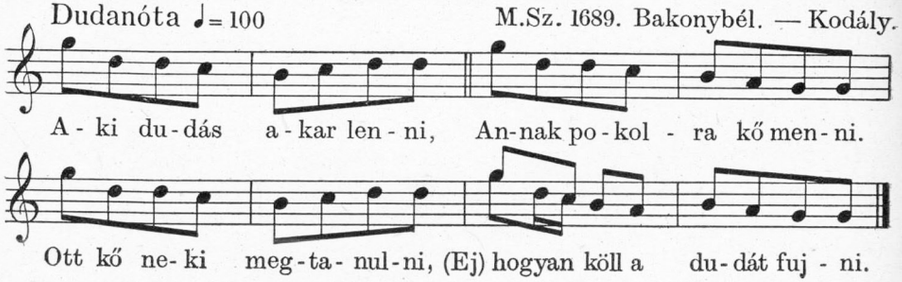

22

Dudanóta M.Sz. 1463. Nemesócsa, Komárom m. — Lajtha.
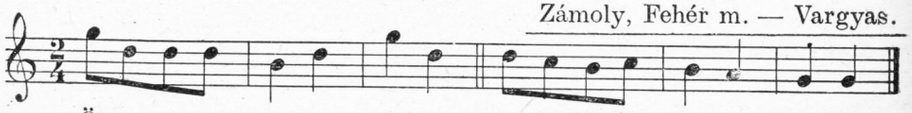

23

Dudanóta ♩= 100 M.Sz. 1689. Bakonybél. — Kodály.

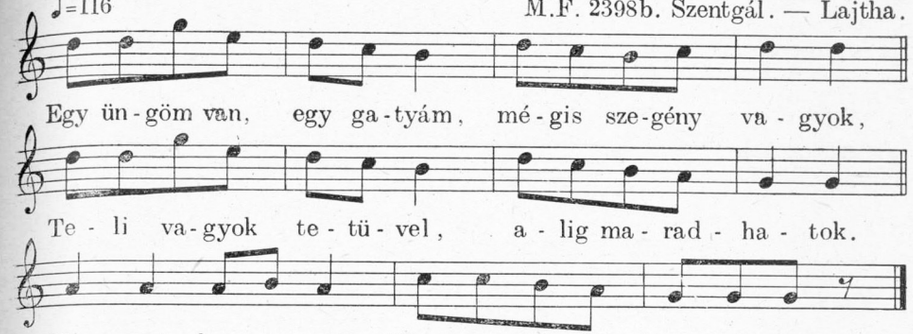
24

Zámoly, Fehér m. — Vargyas.
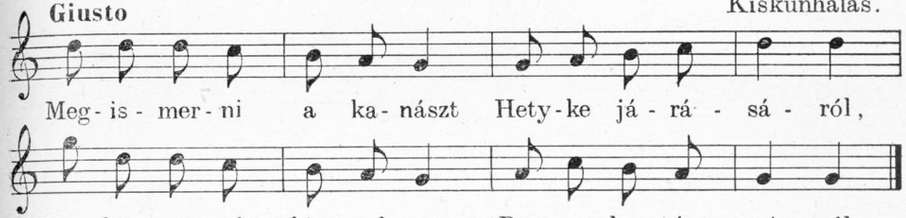

25

Kanász - nóta ♩=116 M.F. 2398b. Szentgál. — Lajtha.

26

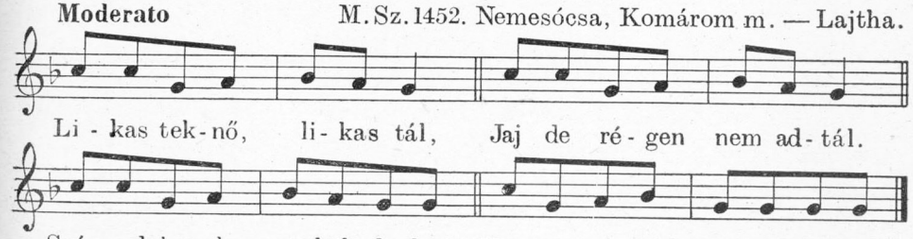
Kondás - tánc **Giusto** Kiskunhalas.

Magyarság Néprajza 2. kiad. IV. köt. 107. lap.

27

Dudanóta **Moderato** M.Sz. 1452. Nemesócsa, Komárom m. — Lajtha.
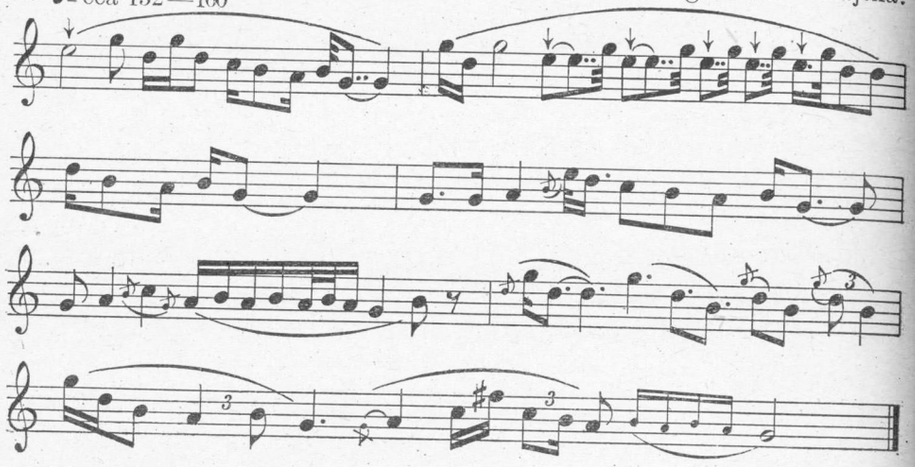

Hogy a hangszeres dallam kaphat utólag szöveget, már máshol is fejtegettem.[9] Sok olyan táncdalt ismerünk, ahol a táncszó-szerű vagy egyéb szöveg csak a dallam egy részére futja, azután tra la la-szerű szótagokkal
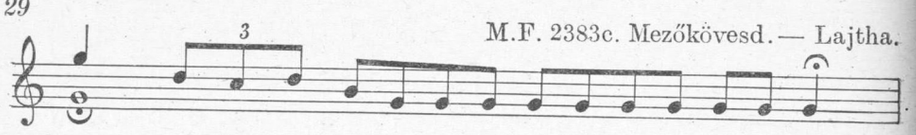
[9] Somogyi táncok, 271. lap.

töltik ki.[10] Az ilyennél kétségtelen, hogy előzőleg meglevő, hangszeres eredetű dallamra húzták rá utólag. Ez érthetővé teszi, a feljebb mondottakkal együtt, hogy aprája-zenéből énekelt dallamok szakadhattak ki, hexakord-motivikával. S ha valaki mégis úgy gondolná, hogy voltak d' s s f m f s-dallamú énekeink, s azokat tördelték szét dudásaink az olyan darabokban, mint a 6—7. példa, az tekintse meg az alábbi, rubato elő- és utójátékokat, ahol szinte csak hangszer-próbát tart a dudás, illetve kihangzást ad a darabnak.
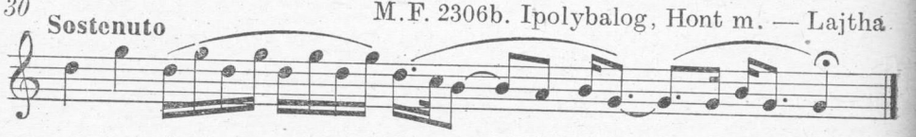
28 ♩= cca 152—160 M.F. 2774c. Érsekvadkert, Nógrád m. — Lajtha.

29 M.F. 2383c. Mezőkövesd. — Lajtha.

30 **Sostenuto** M.F. 2306b. Ipolybalog, Hont m. — Lajtha
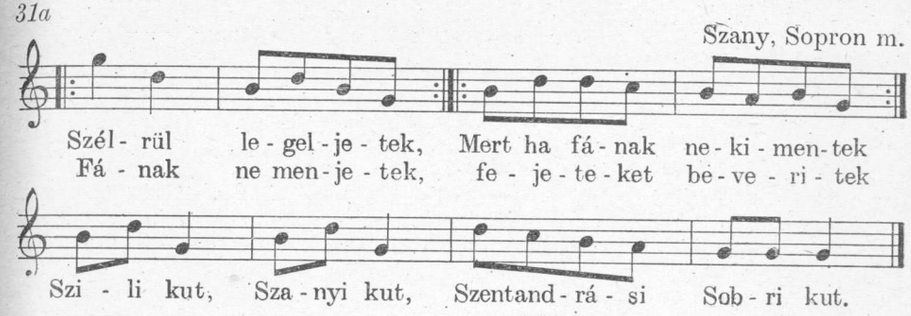

(28-at „duda utójáték-fantáziának" nevezte a gyűjtő, 29. dallam-kezdő, 30. pedig dallambefejező motívum.) Jellegzetes ritmusuk nélkül ugyan, de az előbbi motívumok vázát láthatjuk bennük. Ez pedig már igazán nem származhat énekelt dallamból!

[10] VARGYAS: Ugor réteg a magyar népzenében. (Kodály-emlékkönyv, 1953.) 43., 48. és 49. sz., vagy a porcsalmai botoló dallama: MF 2719b.
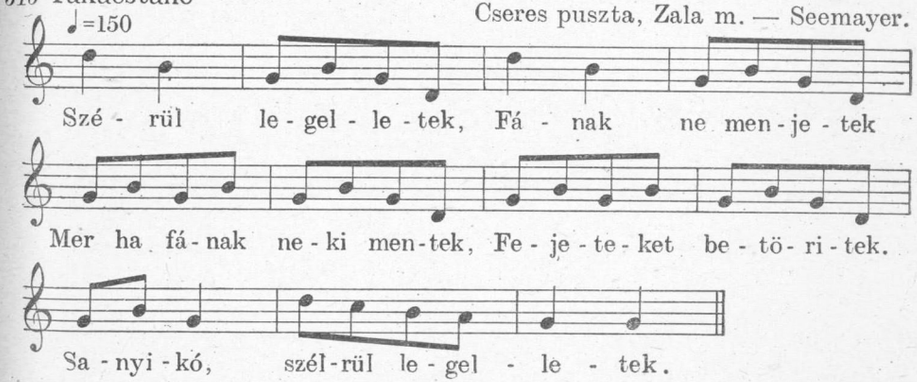
Minthogy ez a motívumkincs a duda hangkészletéből és technikai lehetőségeiből fakad, közömbös, hogy a magyarok közt alakult-e ki először, vagy például a szlovákok közt — mint gondolni lehetne Réthei Prinkel Marián adatai nyomán.[11] Szomszédaink lényegében azonos dudát használnak velünk, így az alap közös. Mégis, néhány szlovák és román duda-felvétel láttán úgy tűnik, hogy különbség van a nagyon egyöntetű magyar aprája-muzsika és szomszédainké között. Amazok a hexakord-hangkészletet némiképp eltérő hangkapcsolatokkal, más ritmikában alkalmazzák. Eszerint a d'ssf mfs-szerű motivika magyar eredetű volna. Azonban oly csekély a számba vehető anyag, hogy ebbe a kérdésbe egyelőre nem mélyedhetünk bele.

Ha most az eddigi tapasztalatok alapján nézünk szét táncdalaink közt, különösen az egyszerűbb dur-dalfajtákban, azonnal ráismerünk a dudazene továbbfejlesztésére. Az alábbi példák nemcsak dallamvonalukban őrzik a dudazene emlékét, hanem felépítésükben is: az apráják motívum-ismételgetései élnek bennük, kötöttebb formába merevedve. (31b, c, 33, 34, 35 és 42-t lásd Ethn. 1935. Seemayer V.: Adatok néptáncaink ismeretéhez.)

31a Szany, Sopron m.

31b Takácstánc ♩=150 Cseres puszta, Zala m. — Seemayer.

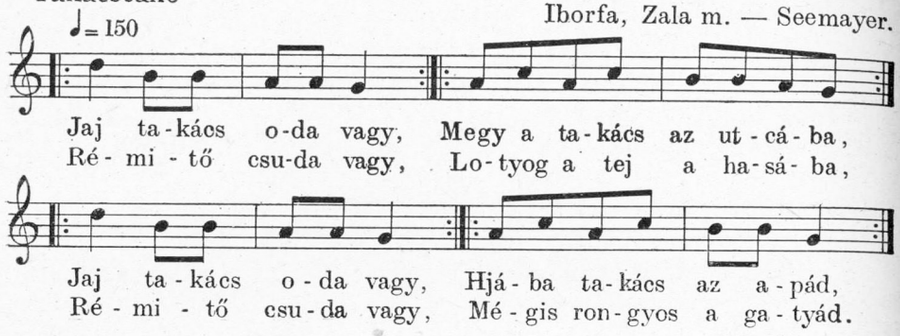

[11] A magyarság táncai, 143—144. lap.

31c
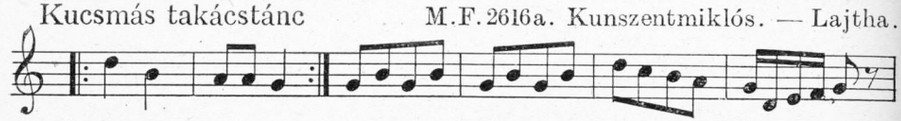
Takácstánc

Iborfa, Zala m. — Seemayer.

31d
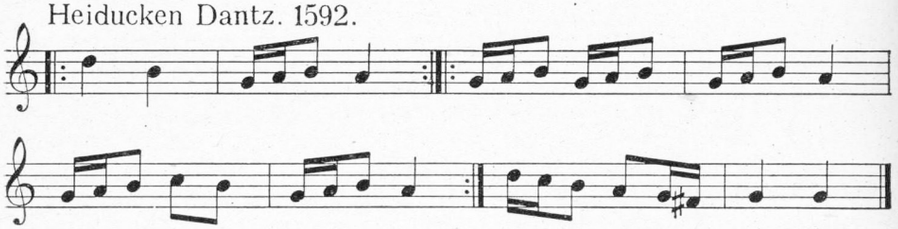
Kucsmás takácstánc M.F. 2616a. Kunszentmiklós. — Lajtha.

Hegedűn.

31e
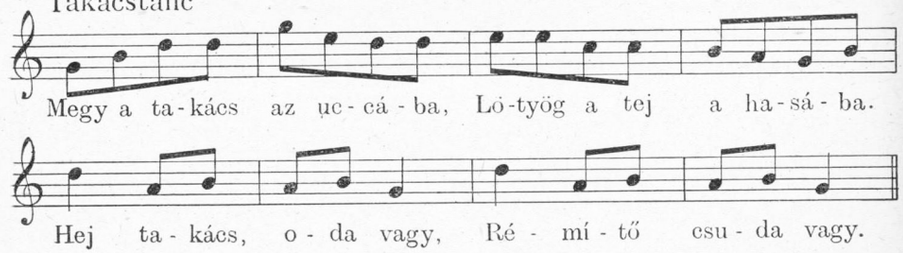
Heiducken Dantz. 1592.

32 Szabolcsi B.: A XVII. század magyar tánczenéje. 7. sz. Diminuálva

Gr. 31/B/b. Karád.

Takácstánc
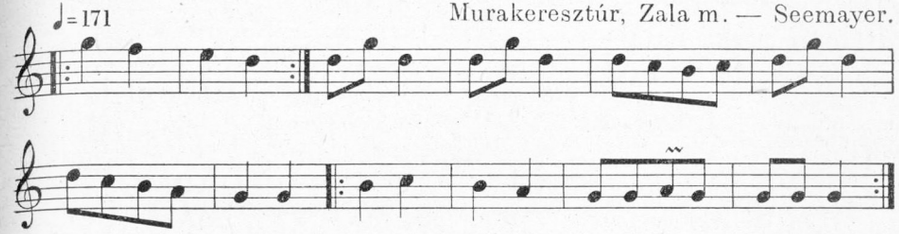

Változatát lásd Somogyi táncok 248. lap, 50. sz.-ban, még jellegzetesebb, „ismételgető", hangszeres jellegű formában.

33

Mozsártánc
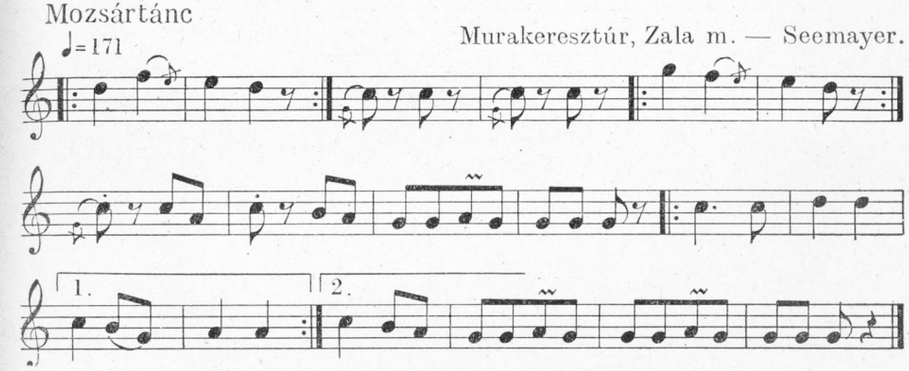
Murakeresztúr, Zala m. — Seemayer.

34

Mozsártánc

Murakeresztúr, Zala m. — Seemayer.
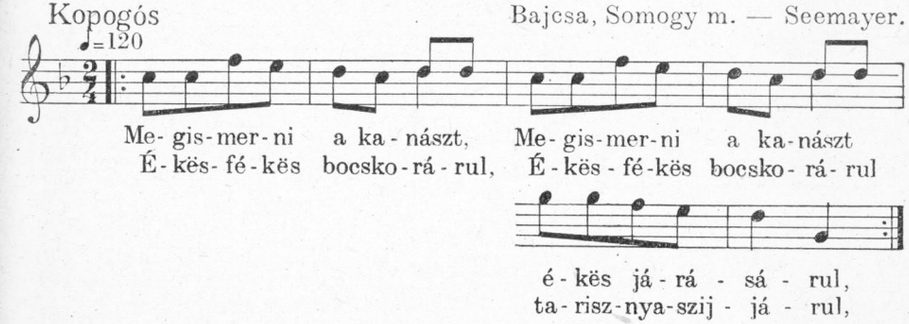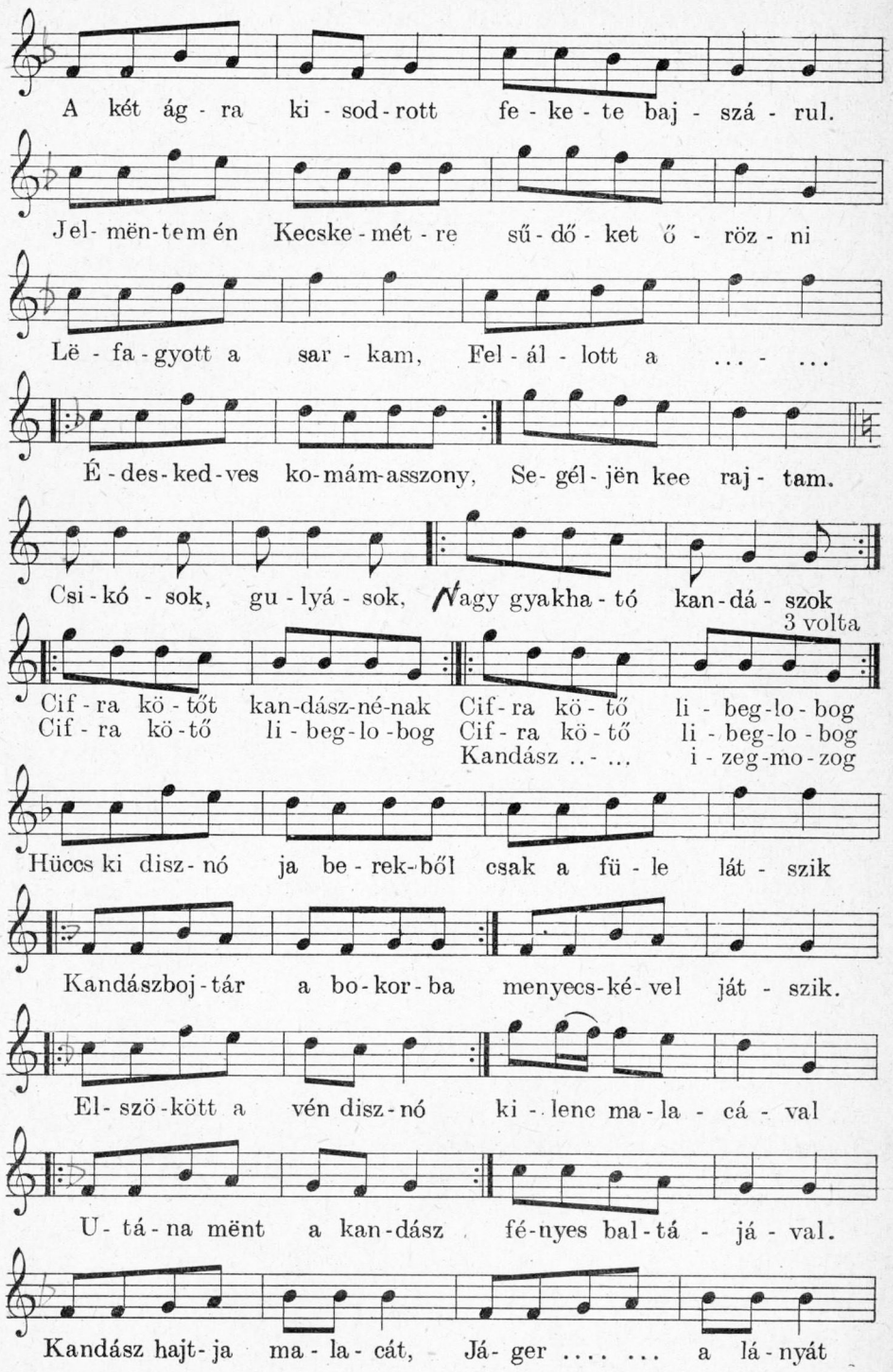

A gyűjtő megjegyzése: Régen dudások fújták, később cigánymuzsikusok járszották.
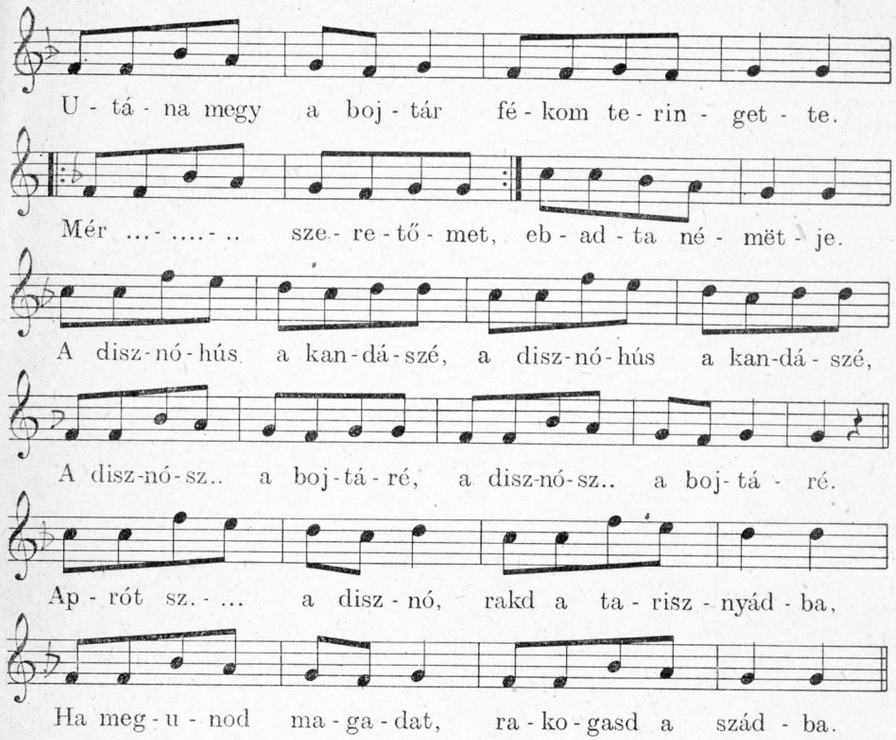
35

Kopogós

Bajcsa, Somogy m. — Seemayer.
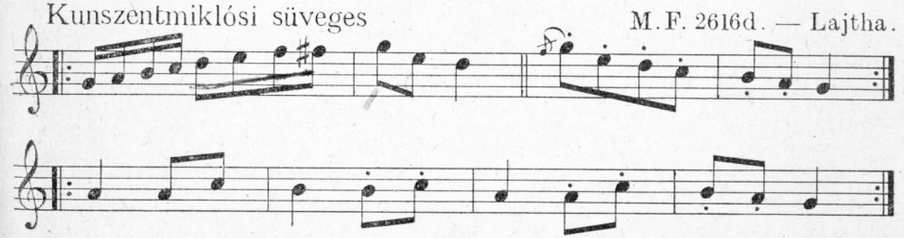

A gyűjtő megjegyzése: „hosszú furuglán vagy dudán játszották, de énekelték is." Ismert, ötfokú kanásznótát énekelnek dudaszerű, széttördelt formában, közben azonban dur lesz az „aprája" a dallam után.

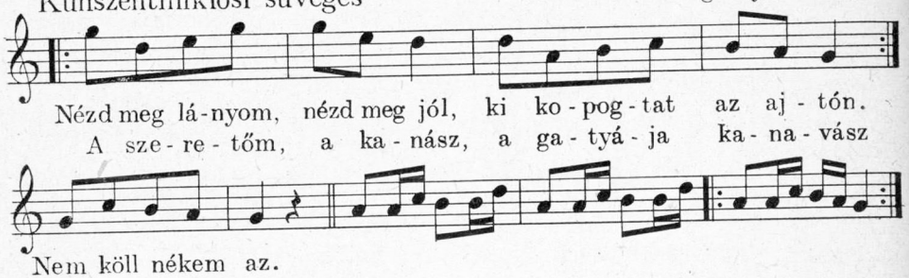
36a

Kunszentmiklósi süveges M. F. 2616d. — Lajtha.
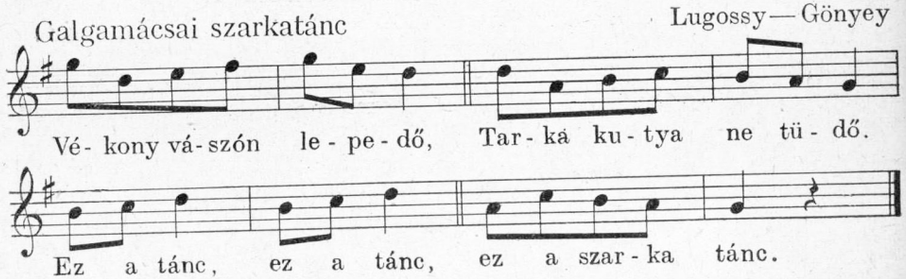

36b

Kunszentmiklósi süveges — Lugossy—Gönyey
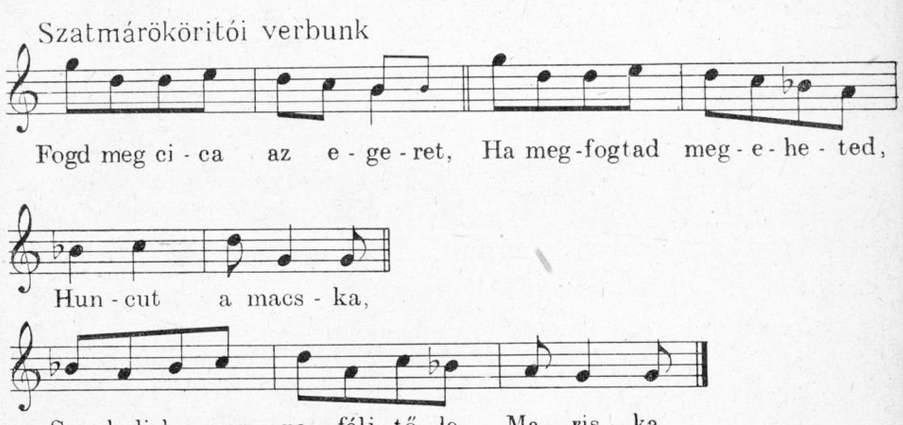

36c

Galgamácsai szarkatánc — Lugossy—Gönyey

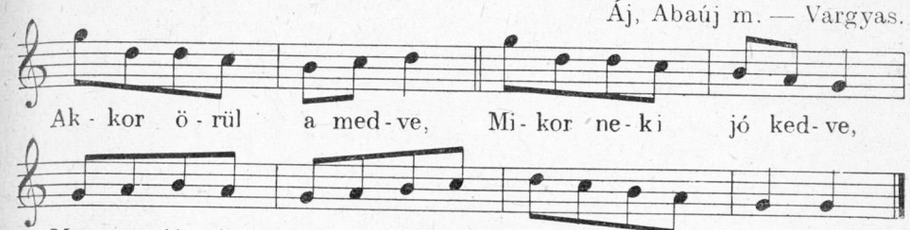
37

Szatmárököritói verbunk

38

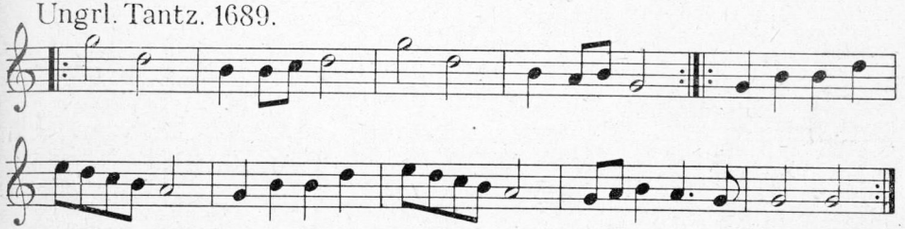
Áj, Abaúj m. — Vargyas.

Az ún. „medvejáték" dallama.

39
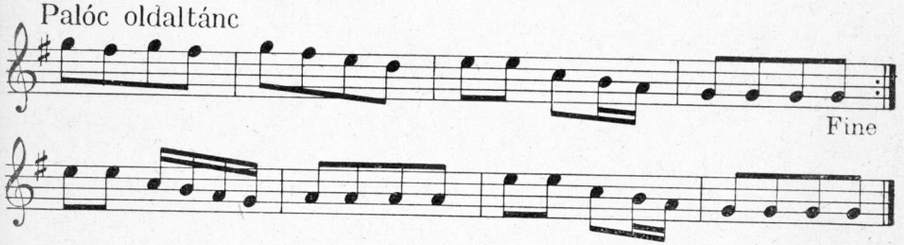
Ungrl. Tantz. 1689.

Szabolcsi B.: A XVII. század magyar világi dallamai. 69. sz.

40

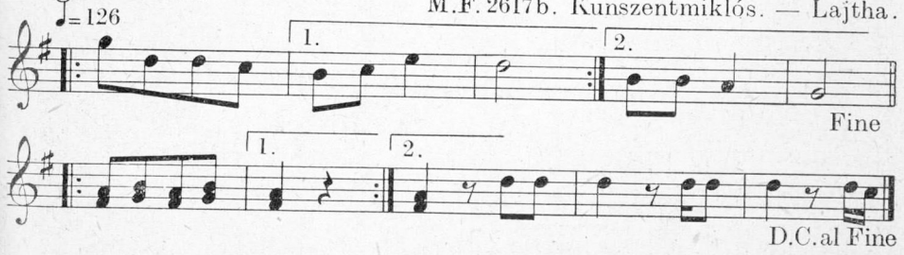
Palóc oldaltánc

Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai. 202—203. lap.

41

Egerészőtánc — M.F. 2617b. Kunszentmiklós. — Lajtha.
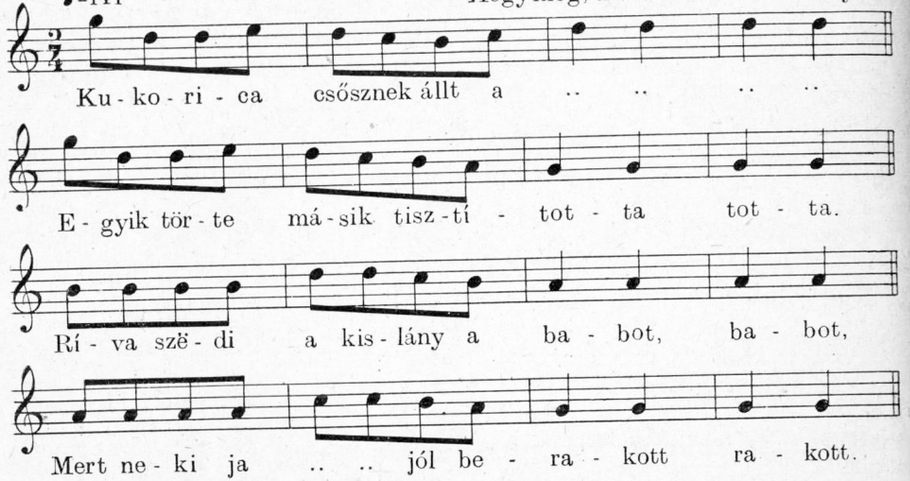

Előadta cigány-hegedűs.

42
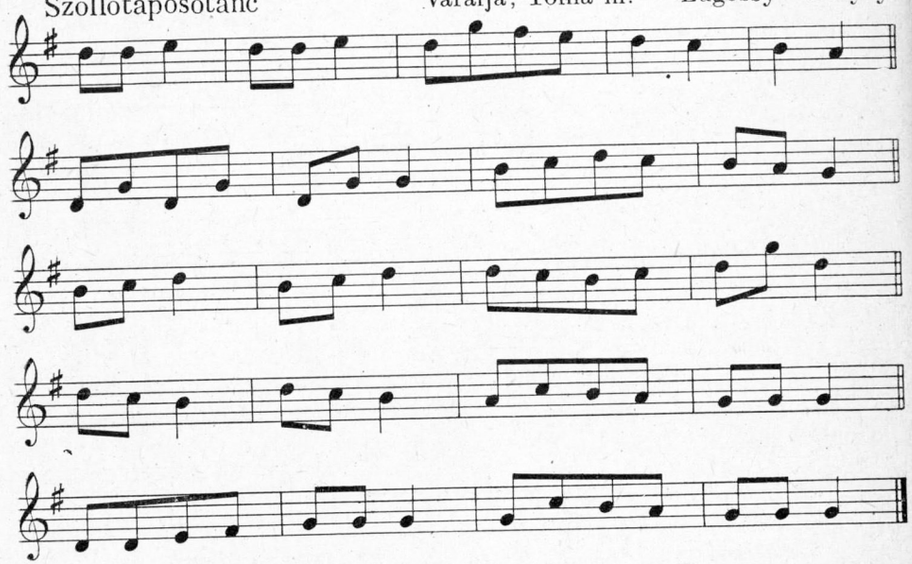
Seprőtánc

♩=141 Hegymeg, Borsod m. — Seemayer.

43

Szöllőtaposótánc Váralja, Tolna m. — Lugossy—Gönyey

(36b, c, és 43-at lásd: Lugossy E.—Gőnyey S.: Magyar néptáncok. Bp. 1947.) 35. hangszeren más ritmusú — logikusabb — mint szöveggel, nyilván ez is

utólagos ráhúzás. 36b-ben — bár a gyűjtők nem jelzik — nyilván hangszer-játékra ráénekelt formát kell látnunk, a végén a hangszeres figurációra, már nem volt szöveg.
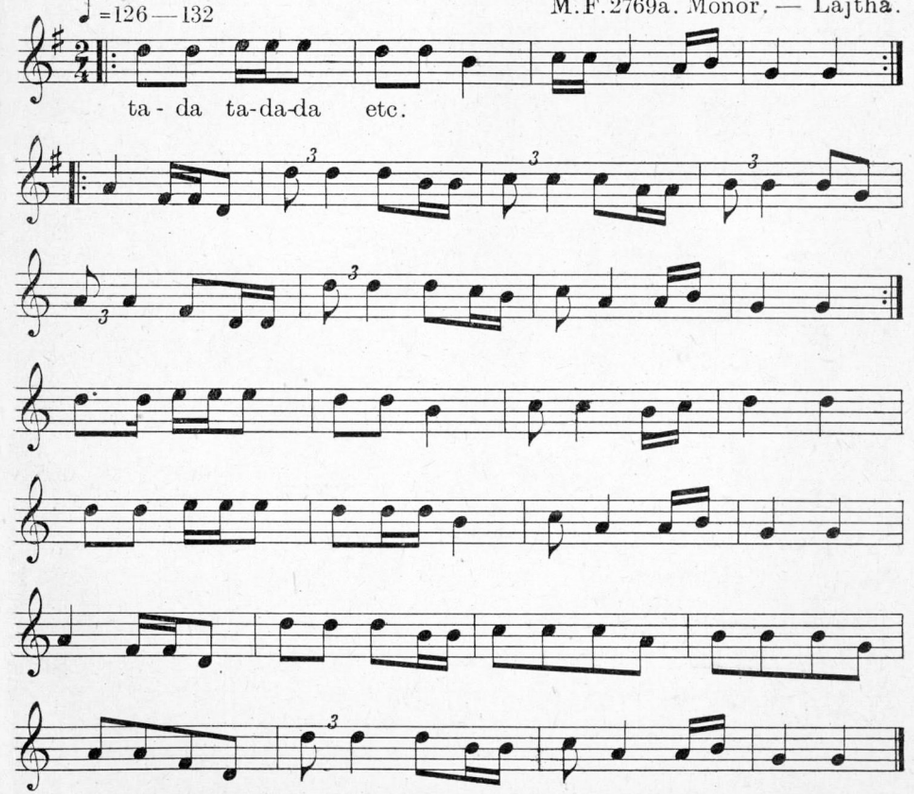
Az utolsó (43. pl.) emlékeztet bizonyos betlehemes dallamokra is. Egyes betlehemes-énekek valóban egészen közel állanak a fentiekhez s általában a dudazenéhez, annál inkább, mert azokban még több az apró motívumok ismételgetése. (Például a MNT II. 501. sz., vagy 466—467., illetve a 487—488. és 495. lapon levők és hasonlók.[12] A duda karácsonyi templomi használata ezt a kapcsolatot teljesen valószínűsíti.

Az előbbi, tipikus hexakord-dallamokon kívül találunk bonyolultabb, hangszer-szerűbb táncdarabokat is, ilyenek az alábbiak. (Meg kell jegyeznem azonban, hogy nem mindnek vitán felüli a magyar eredete. 46—47.-t lejegyezte Vargyas.)

44

Cigánytánc

♩=126—132 M.F.2769a. Monor. — Lajtha.
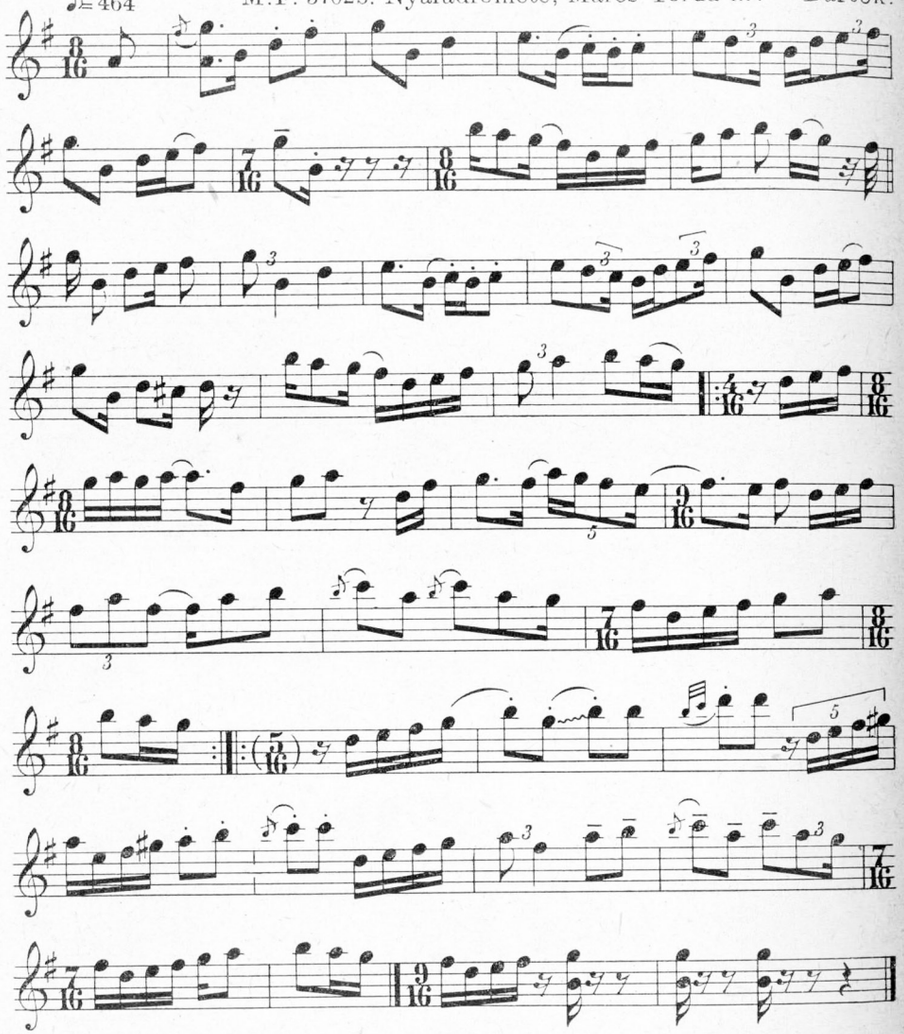

[12] Erről a típusról lásd még VARGYAS: Les mélodies des jeux hongrois de Noël. Folia Ethnographica 1950, 97. lap, és 4ab, 5ab, 6ab, 7—8. sz. példákat.

45

Sima sebes

♪=464

M.F. 3702b. Nyárádremete, Maros-Torda m. — Bartók.
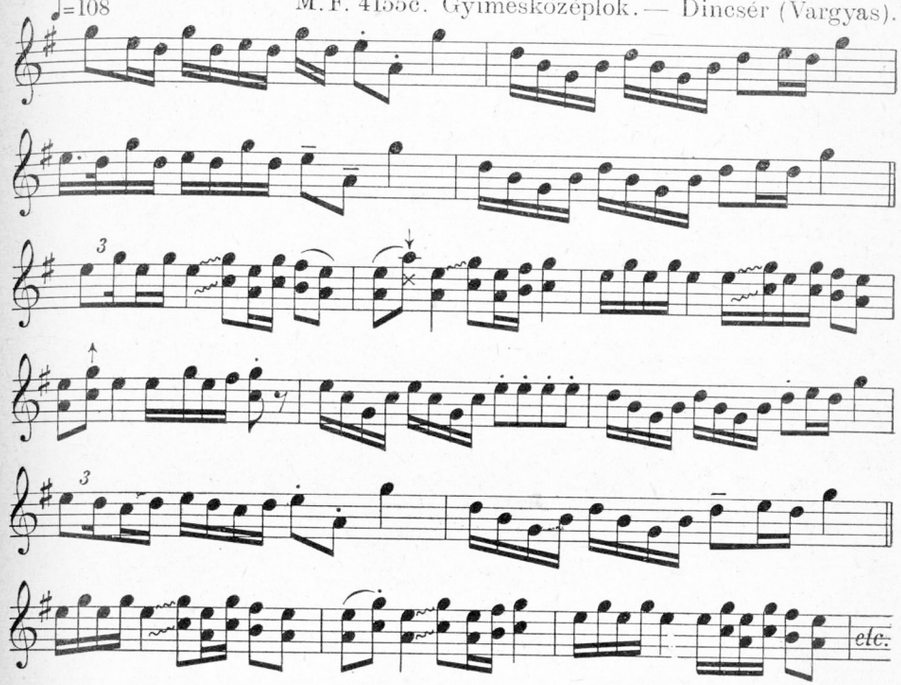

46

Kercsej

♩=108

M.F. 4155c. Gyimesközéplok. — Dincsér (Vargyas).
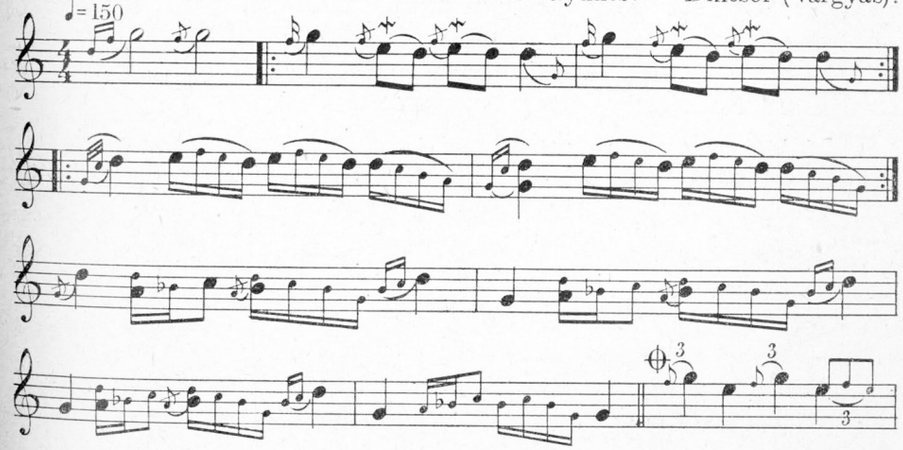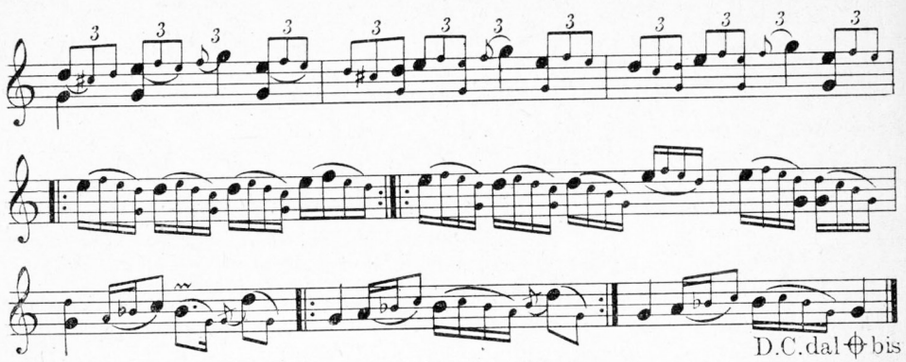

47

Korobjászka

♩=150

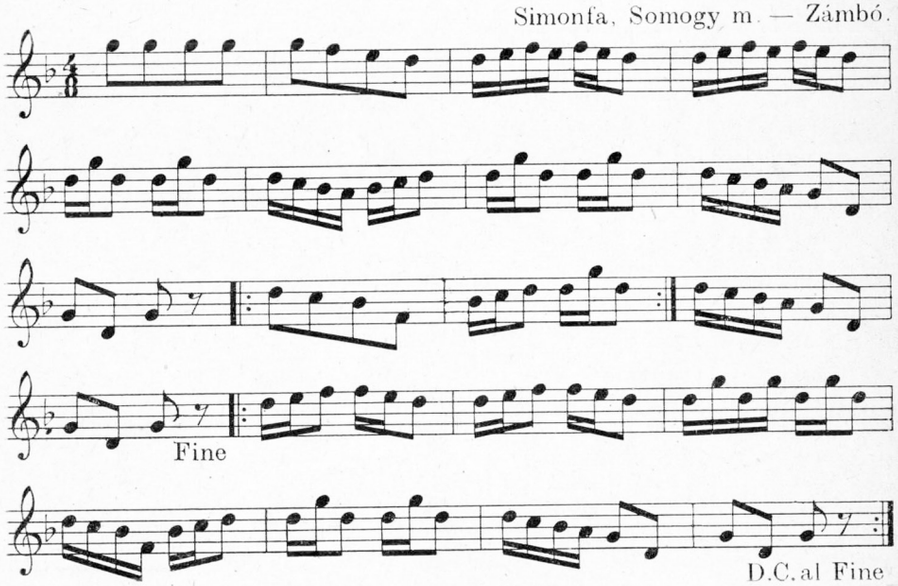
M.F. 4154b. Gyímes. — Dincsér (Vargyas).

48

Simonfa, Somogy m. — Zámbó.

Lásd Somogyi táncok 241. lap, 41. sz. „Dudatánc"-nak nevezték, de gyors csárdást jártak rá. Hegedűn adták elő.

A simonfai hegedű-dallam motivikája — bár mollban — mégis kétségtelenül elárulja dudából való származását, akárcsak elnevezése. A 44. sz. énekelt dallam ugyan, mint a hangok alá írt szótagok elárulják, de ez csak a cigányok egy igen jellegzetes előadási technikájára mutat. Énekhangon, szöveg nélkül, hangszeres cifrázatokkal adják elő a tánc kísérő zenéjét, amit a többiek kórusban „brugózva" — két ajkuk között püffögő hangot
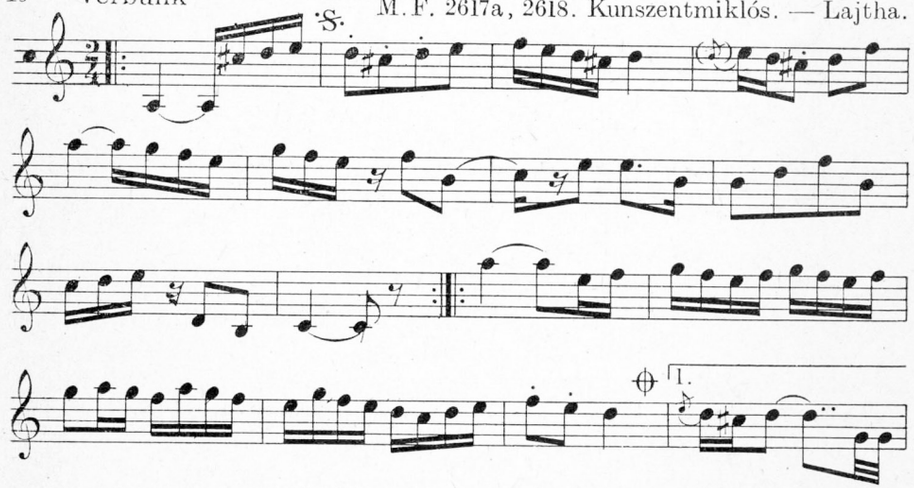
adva — kísérnek, bonyolult ritmusokkal. Ez tehát lényegében hangszeres dallam. Az itt jelzett „cigánytánc" többnyire magyar verbunkosjellegű tánc, melynek zenéje igen heterogén, sok magyar eredetű is van közte. A 45—46. gyimesi csángó hegedűs darabja. (A gyűjtő nem jelezte a hegedű hangolását, sem eredeti hangmagasságát.)

Dudamotívumok áttétele hegedűre nem áll példa nélkül a Kárpát-medencében. Bartók hasonló fejlődést állapít meg a máramarosi hangszeres táncdarabokban.[13]
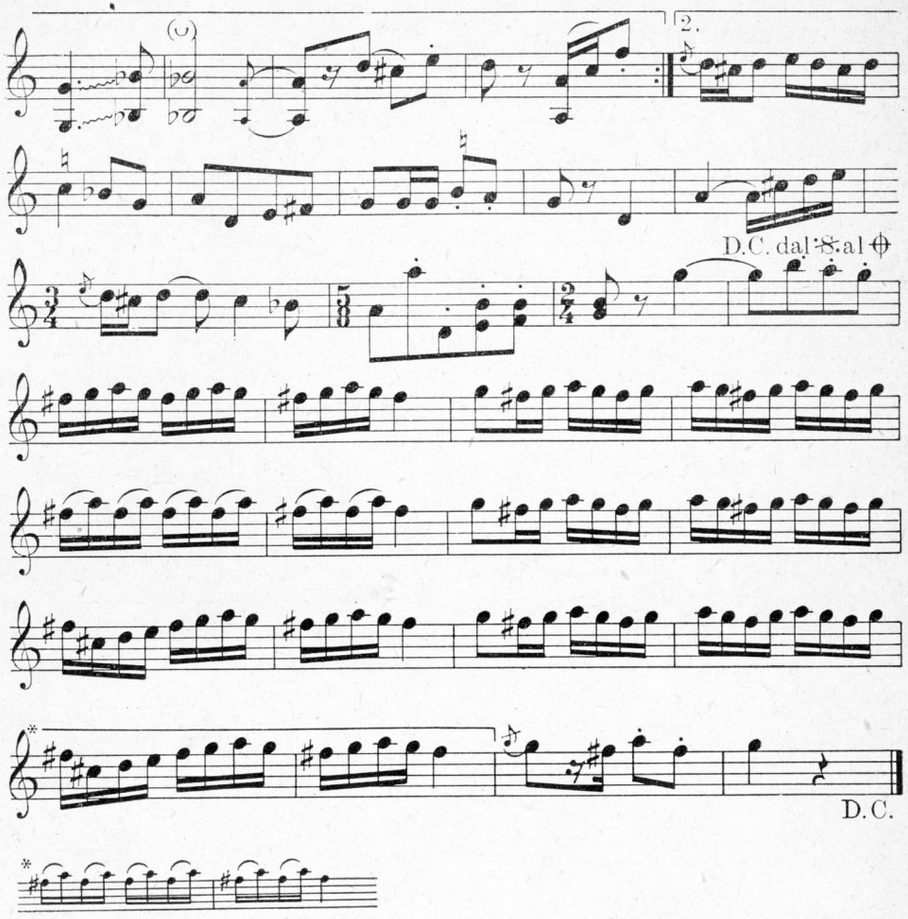
Mindez a dudamotivikában gyökerező táncanyag aránylag kis számú, és többségében nem is a legjelentősebb táncdalainkat foglalja magába. Van azonban a dudazenének olyan hatása is, ami már nagyobb jelentőségű minőségileg és mennyiségileg egyaránt. Ez pedig táncdarabjaink úgynevezett „figuráiban" mutatkozik. Igen sok táncdarabban találunk egy vagy több, felismerhetően zárt formájú dallam után olyan figurációt, ami már semmiképpen sem emlékeztet kötött formájú dalra. Ezek szinte kivétel nélkül dur motívumok, még moll dallamok után is, néha egészen a duda-aprája szellemében: illetve annak hegedűre áttett formájában, ahogy a duda-utánzásokban láthattuk. Sokszor már stilizáltabb formában jelentkezik, a hegedű lehetőségeinek megfelelően írva körül a 2. és 3. fokot, illetve azoknak dominánsés tonika-jellegét funkciós jelentőségű futamokkal emelik ki. De még a skálaszerű, az alsó dominánsig kanyarodó futamokban is fel lehet ismerni az aprája-jellegű figurációt.

49 Verbunk

M. F. 2617a, 2618. Kunszentmiklós. — Lajtha.
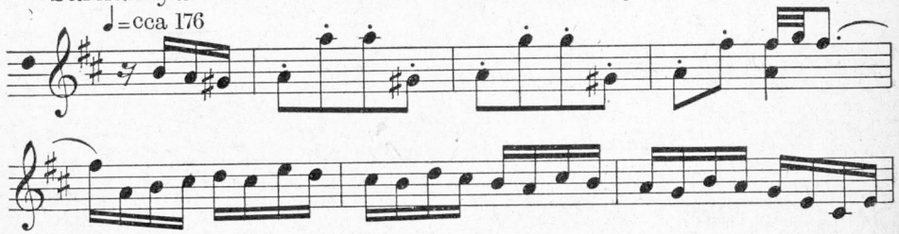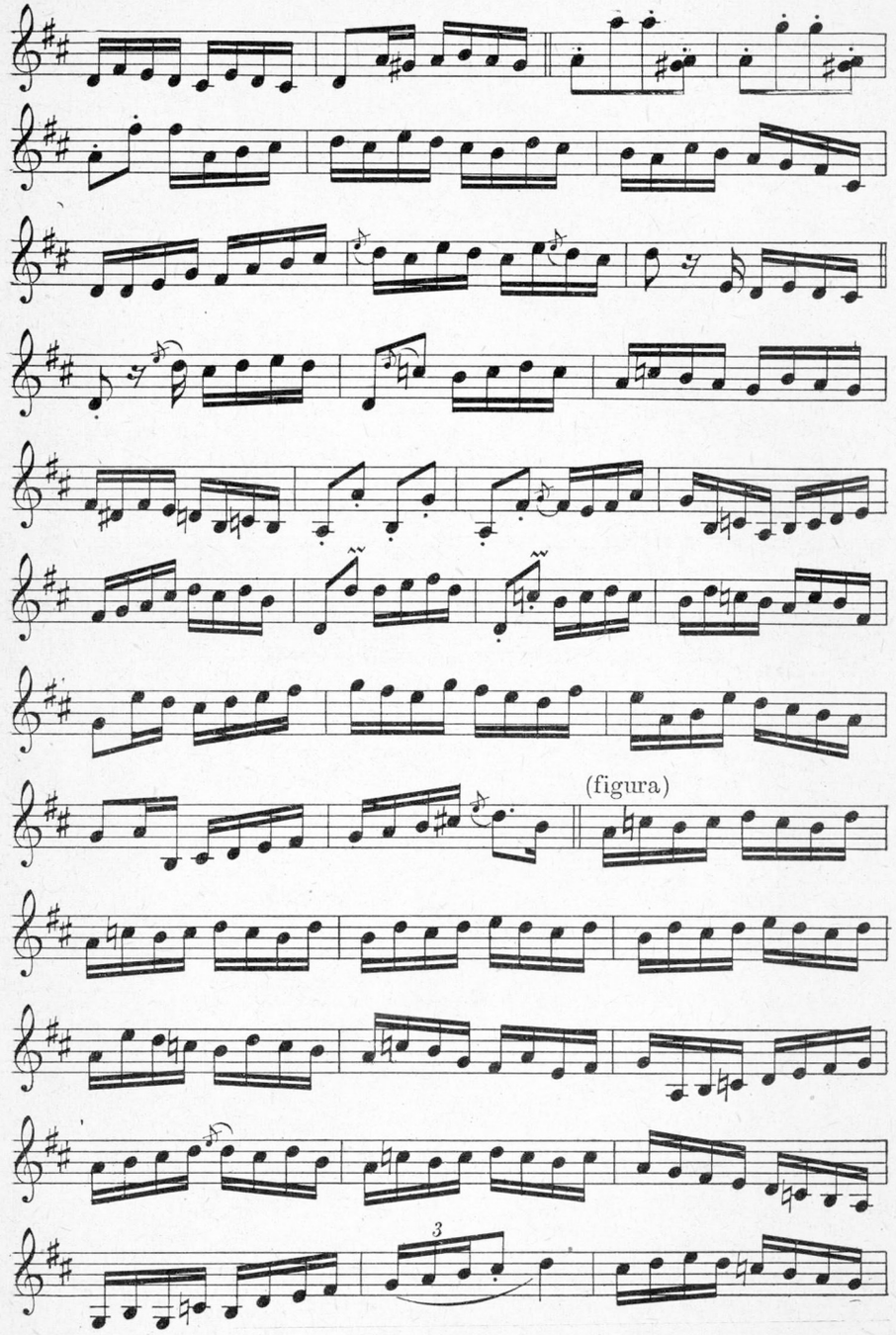

[13] Volksmusik der Rumänen von Maramures. München, 1923, XXI. lap, és „Tanzweisen von freier Form", No 136—163.
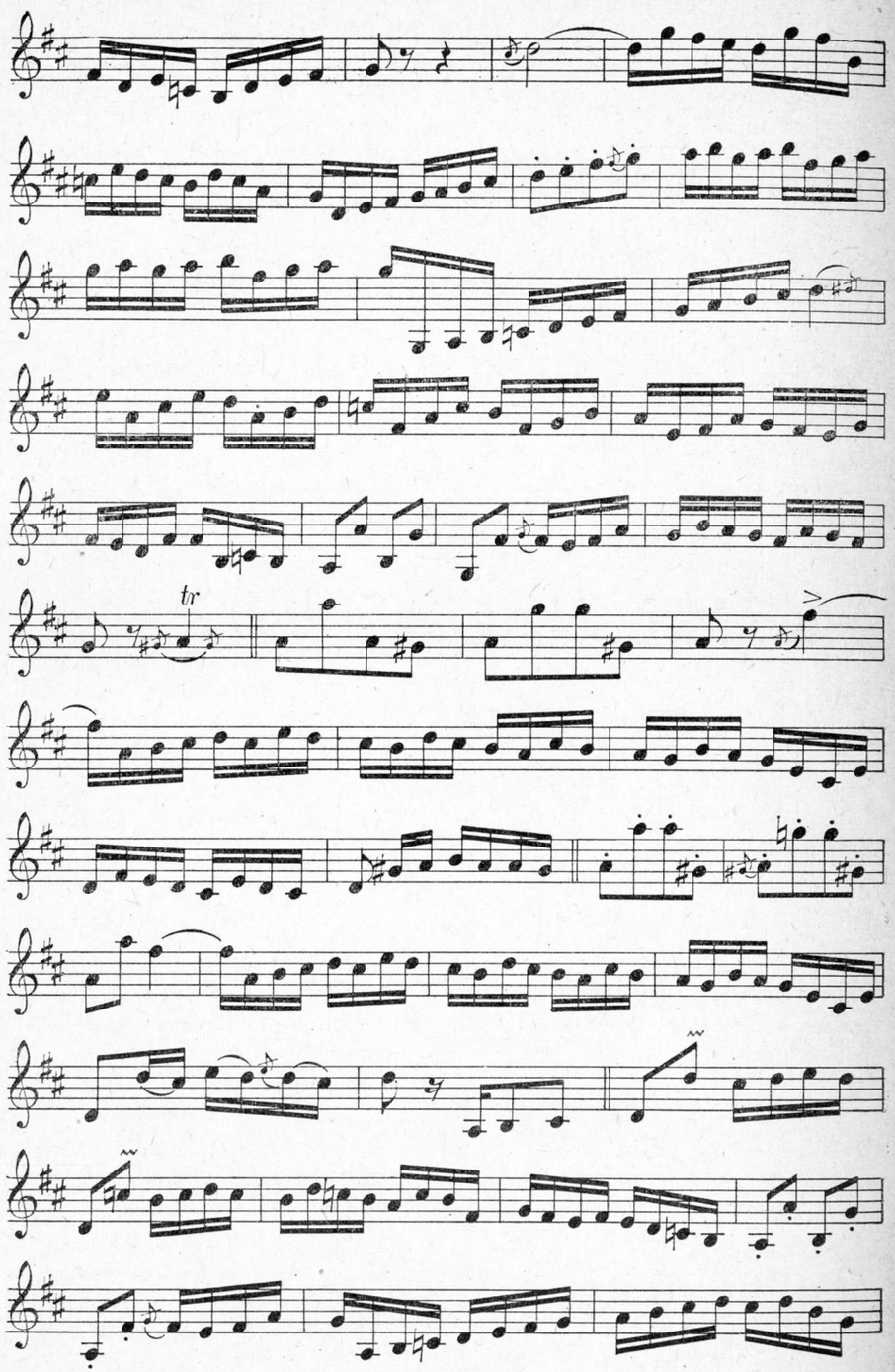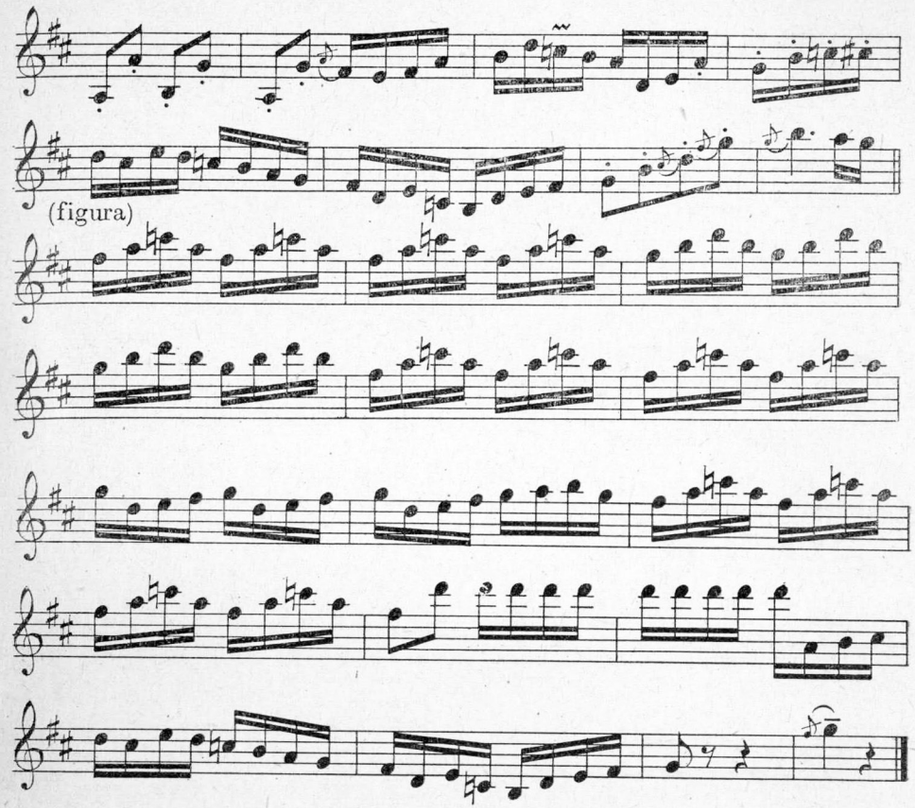

Ennek a darabnak szöveggel énekelt változata is utólagos ráhúzás lehet. Erre vallanak az énekelt forma nagyon is hangszeres kadenciái, valamint szokatlan formája is. Maga a „dallamrész" eredetileg szöveges dallam lehetett abból a típusból, melybe a „Hogyan tudtál rózsám idejönni" — Pt. 363. sz. — is való.

50 Sarkantyús M.F. 1160b. Marosvásárhely. — Veress (Deutsch).
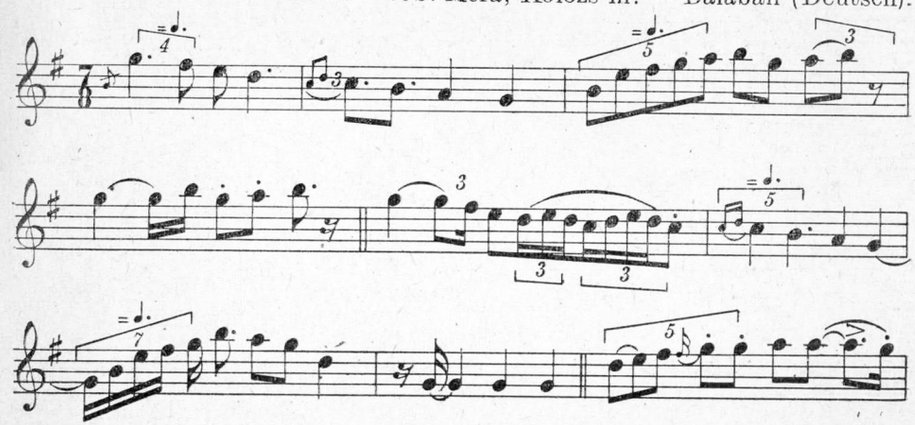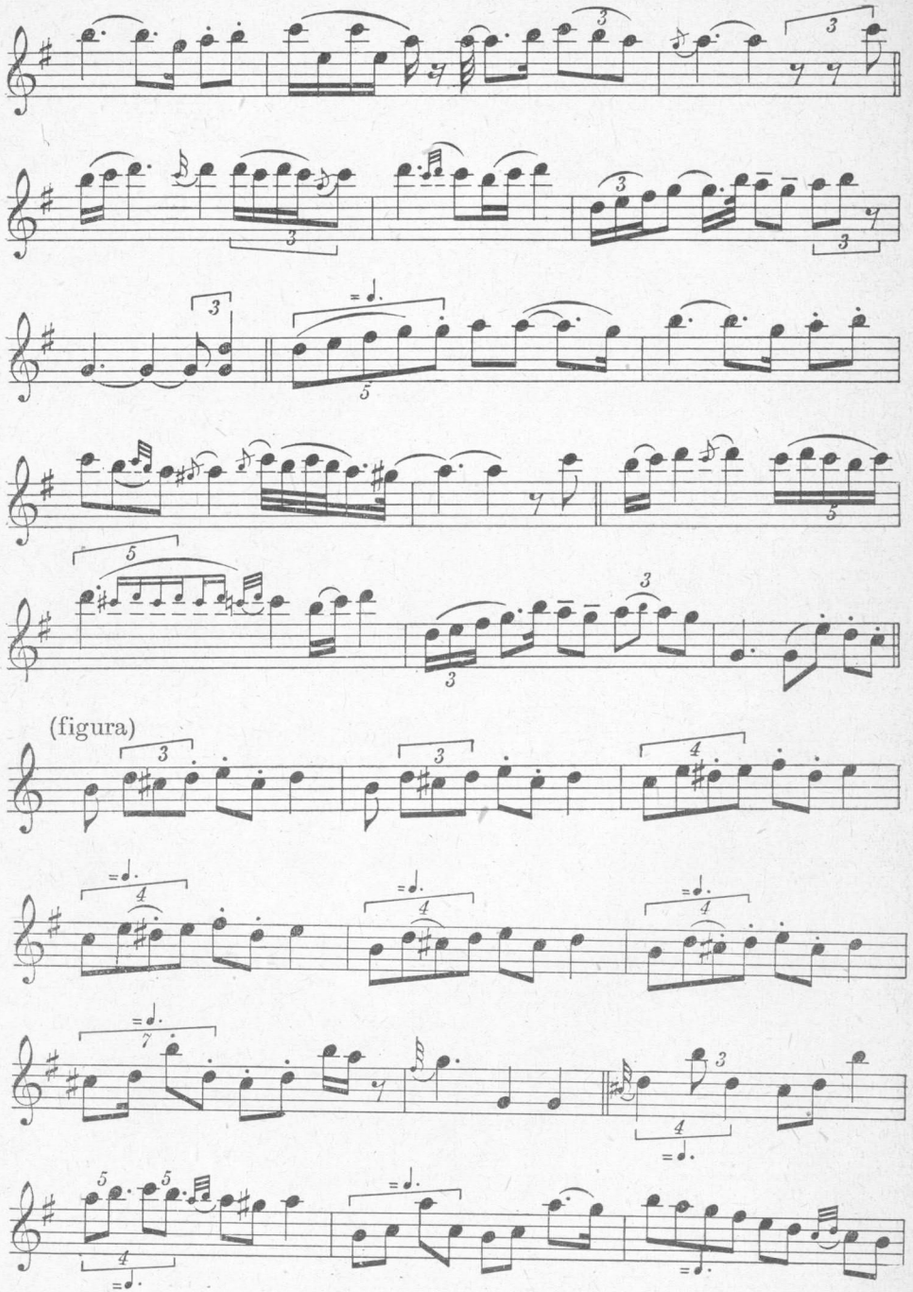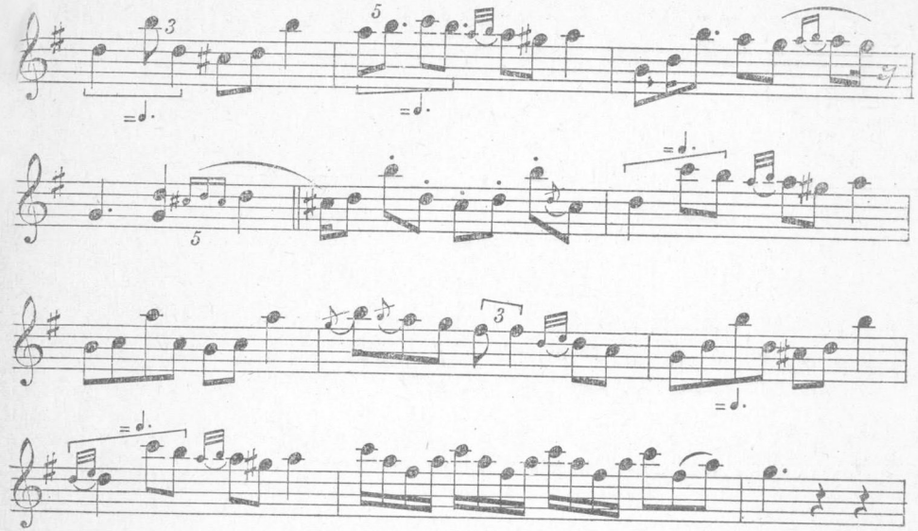

51 M.F. 2779b. Méra, Kolozs m. — Balabán (Deutsch).
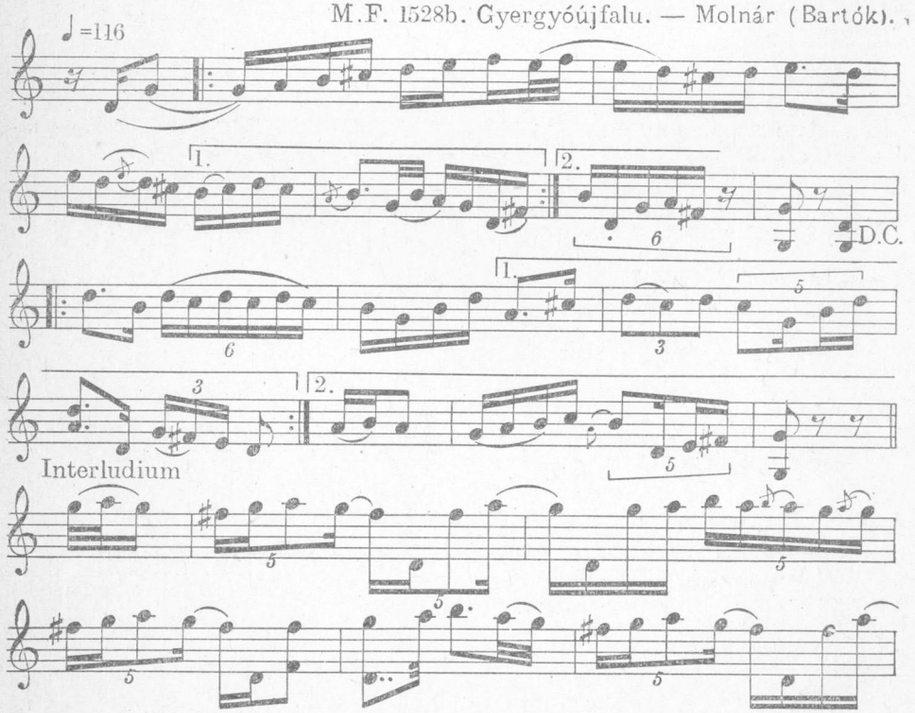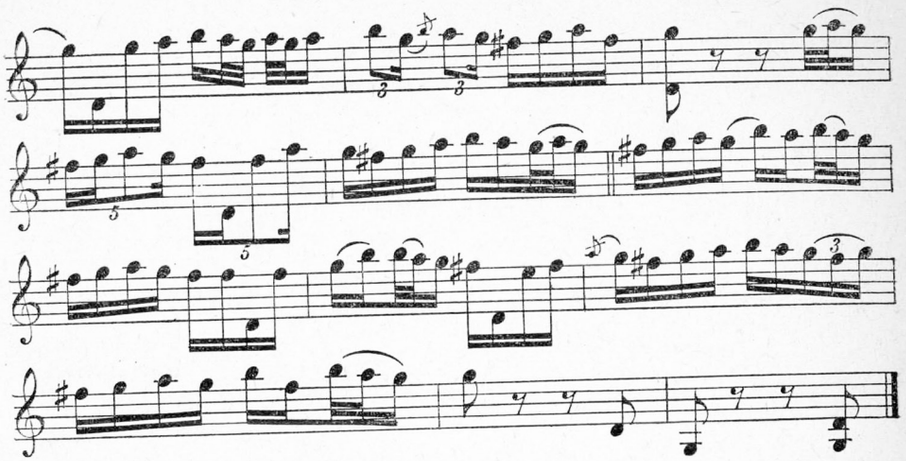

52
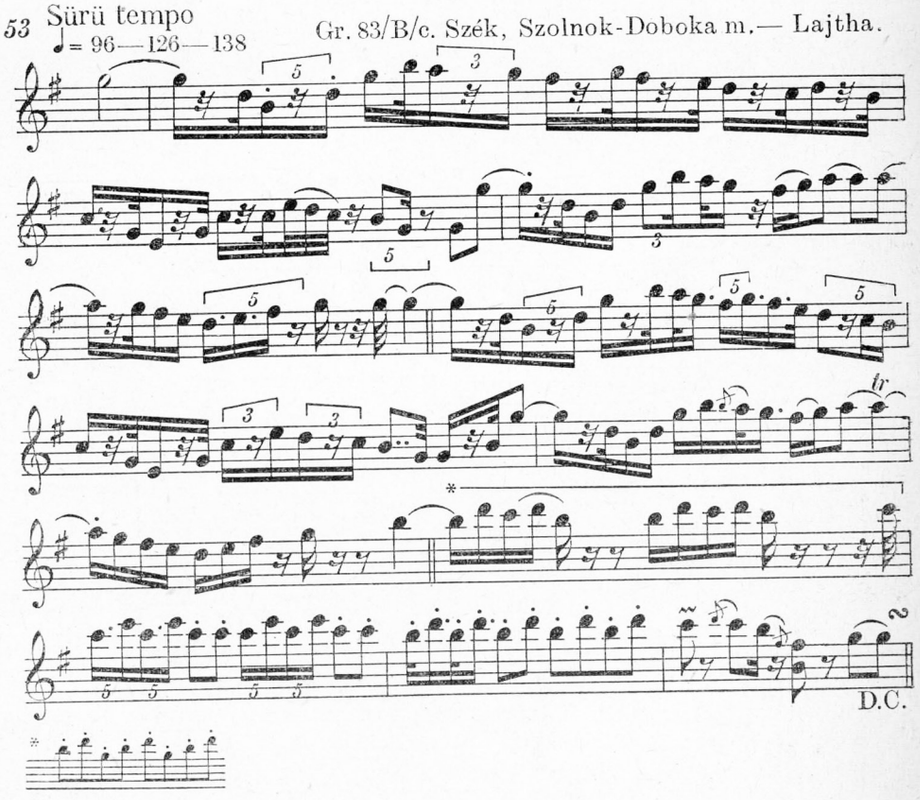
Marosszéki keringő

M.F. 1528b. Gyergyóújfalu. — Molnár (Bartók).

A gyűjtő „közjáték"-nak jelezte a figurációt.

Lásd : Lajtha L. : Széki gyűjtés, Bp. 1954., 5. sz.

Az a tény, hogy még moll dallamok után is durban jelentkezik a figuráció, a duda-aprája élénken továbbélő emlékéről tanúskodik. Ilyen dallam utáni figura igen sok van táncdarabjainkban. A számításba nem vehető, különleges típusokat nem számítva, az átnézett 292 dallam közül 39-ben található, ami 13,4%-ot jelent, vagyis kb. minden nyolcadik hangszeres táncdarab ilyen. (Lásd pl. Lajtha : Kőrispataki gyűjtés 5. sz. 15. jegyzet, 16. sz., 18. sz. és 18. jegyzet, 42. sz., Széki gyűjtés 14. sz.-t.)

Itt merült fel a XIX. századi verbunkos-zene hasonló jelenségének kérdése. A verbunkosok úgynevezett „dísze", virtuózan figurált közjátéka nyilván ugyanebből a hagyományos gyakorlatból származik. A verbunkos első mesterei, a nagy prímások, elsősorban Bihari, nyilván hagyományos anyagot játszottak. Később, a verbunkos-komponisták, Lavotta, Csermák, Rózsavölgyi már átköltötték, átstilizálták ezt a gyakorlatot. Ezekben a műzenei darabokban, illetve azok virtuóz közjátékaiban érte el a dudások szerény „aprózása" legszebb kivirágzását.